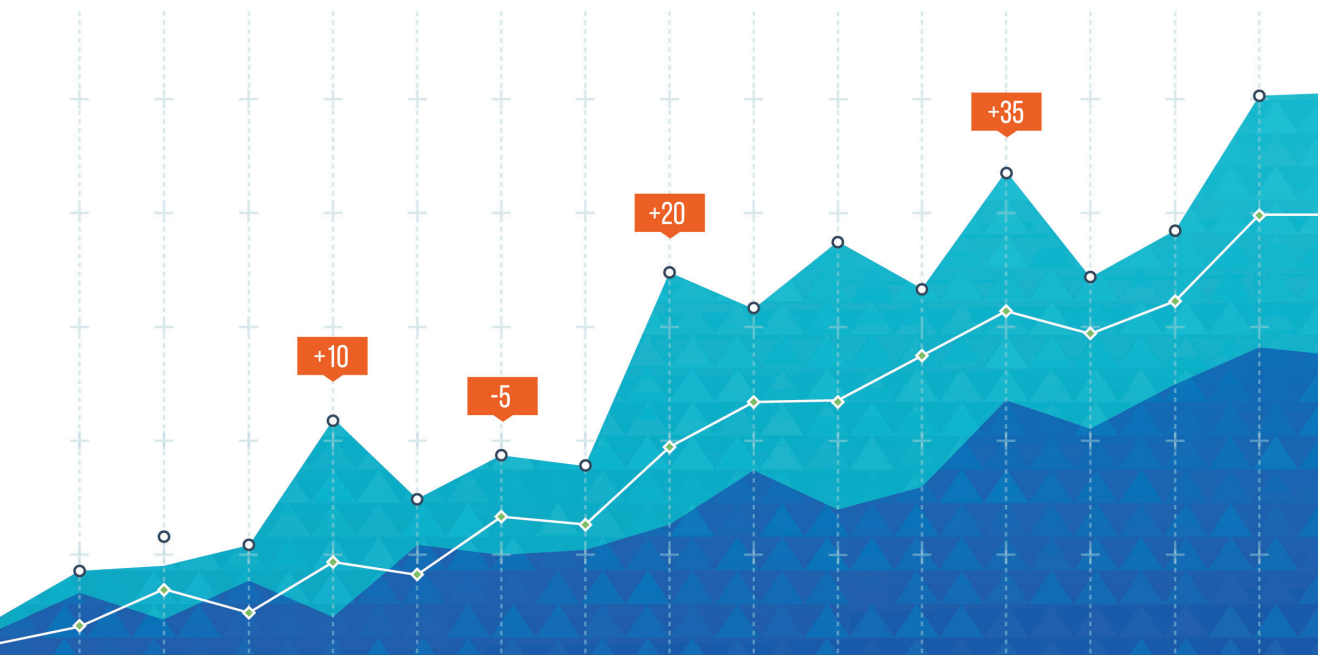

WILLIAM MITCHELL
L. RANDALL WRAY
MARTIN WATTS

Μακροοικονομική

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΔΙΟΝΥΣΙΑ-ΕΛΕΝΗ ΤΟΥΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

WILLIAM MITCHELL
L. RANDALL WRAY
MARTIN WATTS

Μακροοικονομική

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΔΙΟΝΥΣΙΑ-ΕΛΕΝΗ ΤΟΥΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη — Σειρά «Οικονομία και Πολιτική»

Διεύθυνση σειράς: Παναγιώτης Λιαργκόβας

William Mitchell, L. Randall Wray, Martin Watts, *Μακροοικονομική*

Τίτλος πρωτοτύπου: *Macroeconomics (1st ed.)*

Μετάφραση: Διονυσία-Ελένη Τουντοπούλου

Διορθώσεις: Ελένη Δραγώνα

Σελιδοποίηση: Γιώργος Χατζησπύρος

Copyright© William Mitchell, L. Randall Wray & Martin Watts, under exclusive licence to Springer Nature Limited, 2019

This edition has been translated and published under licence from Springer Nature Limited.

Springer Nature Limited takes no responsibility and shall not be made liable for the accuracy of the translation.

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε. (Εκδόσεις Πατάκη), 2019

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις Red Globe Press, Λονδίνο, 2019

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Νοέμβριος 2021

ΚΕΤ Γ685 ΚΕΠ 933/21

ISBN 978-960-16-9016-2

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Σχετικά με τους συγγραφείς</i>	22
<i>Σχετικά με το βιβλίο</i>	24
<i>Περιήγηση του βιβλίου</i>	27
<i>Πρόλογος</i>	29
<i>Ευχαριστίες</i>	31
<i>Υλικά ιστοσελίδας</i>	32

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΗ

1. Εισαγωγή	35
1.1 Τι είναι η οικονομική επιστήμη; Δύο απόψεις	35
<i>Ορθόδοξη, νεοκλασική προσέγγιση</i>	37
<i>Ετερόδοξη προσέγγιση – κεϋνσιανή/θεσμική/μαρξιστική</i>	41
<i>Τι κάνουν οι οικονομολόγοι;</i>	45
<i>Συνέπειες για την έρευνα και την πολιτική</i>	46
1.2 Η οικονομική επιστήμη και ο δημόσιος σκοπός	46
1.3 Τι είναι η μακροοικονομική;	52
<i>Το μακροοικονομικό υπόδειγμα</i>	53
<i>Η προσέγγιση της ΜΜΤ στη μακροοικονομική</i>	54
<i>Η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική</i>	59
<i>Επιπτώσεις της πολιτικής της ΜΜΤ για τα κυρίαρχα έθνη</i>	60
<i>Συμπέρασμα</i>	61
<i>Βιβλιογραφικές αναφορές</i>	62
2. Πώς σκεφτόμαστε και πώς κάνουμε μακροοικονομική	63
2.1 Εισαγωγή	63
2.2 Σκεπτόμενοι με μακροοικονομικό τρόπο	64
2.3 Τι πρέπει να είναι σε θέση να εξηγήσει μια μακροοικονομική θεωρία;	70
<i>Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ</i>	70
<i>Ανεργία</i>	71
<i>Πραγματικοί μισθοί και παραγωγικότητα</i>	74
<i>Το χρέος του ιδιωτικού τομέα</i>	76
<i>Ισολογισμοί των κεντρικών τραπεζών</i>	76

<i>Τα επίμονα δημοσιονομικά ελλείμματα της Ιαπωνίας: η κραυγαλέα περίπτωση αντιπαραδείγματος</i>	77
2.4 Γιατί είναι τόσο δύσκολο να καταλήξουμε σε μια συμφωνία σχετικά με την πολιτική; Η συζήτηση για τον κατώτατο μισθό.	82
2.5 Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων	84
Συμπέρασμα	88
Βιβλιογραφικές αναφορές	88
Παράρτημα: Το μοντέλο <i>Buckaroos</i>	89
<i>Συνέπειες του μοντέλου Buckaroos</i>	90
3. Μια συνοπτική επισκόπηση της οικονομικής ιστορίας και η άνοδος του καπιταλισμού	91
3.1 Εισαγωγή	91
3.2 Εισαγωγή στον νομισματικό καπιταλισμό	92
3.3 Φυλετική κοινωνία	94
3.4 Δουλεία	96
3.5 Φεουδαρχία	97
3.6 Εξεγέρσεις και η μετάβαση στον καπιταλισμό	99
3.7 Καπιταλισμός	101
3.8 Νομισματικός καπιταλισμός	103
3.9 Παγκόσμιος καπιταλισμός	105
3.10 Οικονομικά συστήματα του μέλλοντος;	107
Συμπέρασμα	110
Βιβλιογραφικές αναφορές	111
4. Το σύστημα των εθνικών λογαριασμών εισοδήματος και προϊόντων	112
4.1 Μέτρηση της εθνικής παραγωγής	112
4.2 Συνιστώσες του ΑΕΠ	117
<i>Κατανάλωση (C – Consumption)</i>	117
<i>Επενδύσεις (I – Investment)</i>	117
<i>Κρατικές δαπάνες (G – Government spending)</i>	118
<i>Εξαγωγές (X) μείον εισαγωγές (M) ή καθαρές εξαγωγές (NX)</i>	119
4.3 Ισοδυναμία των τριών μέτρων του ΑΕΠ	119
<i>Η προσέγγιση των δαπανών.</i>	120
<i>Η προσέγγιση της παραγωγής</i>	120
<i>Η προσέγγιση του εισοδήματος</i>	121
4.4 Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε σχέση με το ακαθάριστο εθνικό προϊόν.	121
4.5 Μέτρηση ακαθάριστου και καθαρού εθνικού εισοδήματος	122
<i>Μετρώντας το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα</i>	122
<i>Μετρώντας το καθαρό εθνικό εισόδημα</i>	122
4.6 Αύξηση του ΑΕΠ και ο αποπληθωριστής τιμών	124
4.7 Μέτρηση του πραγματικού ΑΕΠ με αλυσιδωτά σταθμισμένους δείκτες.	126
4.8 Μέτρηση του πληθωρισμού βάσει του δείκτη τιμών καταναλωτή (ΔΤΚ)	127

<i>Ο ΔTK</i>	127
<i>Ρυθμός αύξησης του ΔTK</i>	131
<i>Δυσκολίες κατά τη χρήση του ΔTK για την ακριβή μέτρηση του πληθωρισμού</i>	132
4.9 Μέτρηση της εθνικής ανισότητας	135
Συμπέρασμα	137
Βιβλιογραφικές αναφορές	137
5. Έννοιες της αγοράς εργασίας και μέτρηση	139
5.1 Εισαγωγή	139
5.2 Μέτρηση	140
<i>Πλαίσιο εργατικού δυναμικού</i>	140
<i>Επιπτώσεις του επιχειρηματικού κύκλου στο ποσοστό συμμετοχής του εργατικού δυναμικού</i>	146
5.3 Κατηγορίες της ανεργίας	147
5.4 Ευρύτερα μέτρα της υποχρησιμοποίησης εργασίας	150
5.5 Μέτρα ροής της ανεργίας	153
<i>Αποθέματα και ροές στην αγορά εργασίας.</i>	156
5.6 Διάρκεια της ανεργίας.	158
5.7 Υστέρηση	160
Συμπέρασμα	163
Βιβλιογραφικές αναφορές	164
6. Κλαδική λογιστική και η ροή κεφαλαίων	165
6.1 Εισαγωγή	165
6.2 Η άποψη των τομεακών ισοζυγίων για τους εθνικούς λογαριασμούς	166
<i>Εισαγωγή.</i>	166
<i>Πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το πλαίσιο τομεακών ισοζυγίων;</i>	170
<i>Ένα γραφικό πλαίσιο για την κατανόηση των τομεακών ισοζυγίων</i>	171
6.3 Επανεξετάζοντας τα αποθέματα και τις ροές	177
<i>Ροές.</i>	177
<i>Αποθέματα.</i>	178
<i>Εσωτερικός πλούτος σε αντίθεση με τον εξωτερικό πλούτο.</i>	180
<i>Ο μη χρηματοοικονομικός πλούτος (πραγματικά περιουσιακά στοιχεία).</i>	182
6.4 Ενσωματώνοντας ΝΙΡΑ, αποθέματα, ροές και τη ροή λογαριασμών κεφαλαίων	182
<i>Αιτιώδεις σχέσεις.</i>	185
<i>Τα ελλείμματα δημιουργούν οικονομικό πλούτο</i>	186
6.5 Ισολογισμοί	189
6.6 Ο πίνακας της ροής κεφαλαίων	194
<i>Η ροή των λογαριασμών κεφαλαίων και οι εθνικοί λογαριασμοί</i>	196
Συμπέρασμα	196
Βιβλιογραφικές αναφορές	197

7. Μέθοδοι, εργαλεία και τεχνικές	198
7.1 Γενική επισκόπηση	198
7.2 Βασικοί κανόνες της άλγεβρας	201
<i>Λύσεις υποδειγμάτων</i>	201
7.3 Ένα απλό μακροοικονομικό υπόδειγμα	202
7.4 Γραφική παράσταση ενός μακροοικονομικού υποδείγματος	206
7.5 Δυναμοσειρές και ο πολλαπλασιαστής δαπανών	209
7.6 Αριθμοδείκτες	210
7.7 Μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεγέθυνσης	214
7.8 Πολιτική εγχειριδίου σχετικά με τον φορμαλισμό	214
<i>Συμπέρασμα</i>	216
8. Πλαίσιο και γλώσσα στη μακροοικονομική	217
8.1 Εισαγωγή	217
8.2 MMT και δημόσια συζήτηση	219
8.3 Δύο οράματα της οικονομίας	222
8.4 Γνωστικά πλαίσια και οικονομικός σχολιασμός	225
8.5 Κυρίαρχες μεταφορές στον οικονομικό σχολιασμό	225
8.6 Πρόσωπο με πρόσωπο: κλασική μακροοικονομική και MMT	226
<i>Κλασική πλάνη 1: Η κυβέρνηση αντιμετωπίζει τον ίδιο «προϋπολογιστικό»</i> <i>περιορισμό όπως ένα νοικοκυριό</i>	227
<i>Κλασική πλάνη 2: Τα δημοσιονομικά ελλείμματα (πλεονάσματα)</i> <i>είναι κακά (καλά)</i>	227
<i>Κλασική πλάνη 3: Τα δημοσιονομικά πλεονάσματα συμβάλλουν</i> <i>στην εθνική αποταμίευση</i>	229
<i>Κλασική πλάνη 4: Το δημοσιονομικό αποτέλεσμα θα πρέπει</i> <i>να είναι ισορροπημένο κατά τη διάρκεια του οικονομικού κύκλου</i>	229
<i>Κλασική πλάνη 5: Τα δημοσιονομικά ελλείμματα ανεβάζουν τα επιτόκια</i> <i>και παραγκωνίζουν τις ιδιωτικές επενδύσεις, επειδή ανταγωνίζονται</i> <i>για ελάχιστη ιδιωτική αποταμίευση</i>	230
<i>Κλασική πλάνη 6: Τα δημοσιονομικά ελλείμματα συνεπάγονται</i> <i>υψηλότερους φόρους στο μέλλον</i>	231
<i>Κλασική πλάνη 7: Η κυβέρνηση θα ξεμείνει από δημοσιονομικά περιθώρια</i> <i>(ή χρήματα), αν ζοδεύει υπερβολικά ποσά</i>	232
<i>Κλασική πλάνη 8: Οι κρατικές δαπάνες είναι πληθωριστικές</i>	233
<i>Κλασική πλάνη 9: Τα δημοσιονομικά ελλείμματα οδηγούν σε μεγάλη κυβέρνηση</i>	234
8.7 Πλαίσιο μακροοικονομικής περιγραφής	234
<i>Γλώσσα και παραδείγματα μεταφορών</i>	234
<i>Δημοσιονομικό περιθώριο</i>	237
<i>Το κόστος ενός δημόσιου προγράμματος</i>	238
<i>Η εναλλακτική διατύπωση της MMT</i>	239
<i>Συμπέρασμα</i>	240
<i>Βιβλιογραφικές αναφορές</i>	240

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΝΟΜΙΣΜΑ, ΧΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

9. Εισαγωγή στο εθνικό νόμισμα: η κυβέρνηση και τα χρήματά της	244
9.1 Εισαγωγή	244
9.2 Το εθνικό νόμισμα (λογιστική μονάδα)	245
<i>Ένα έθνος, ένα νόμισμα.</i>	245
<i>Κυριαρχία και νόμισμα</i>	246
<i>Τι «στηρίζει» το νόμισμα;</i>	246
<i>Κανονισμοί του νόμιμου χρήματος</i>	247
<i>Παραστατικό χρήμα.</i>	247
<i>Οι φόροι οδηγούν τη ζήτηση για χρήμα.</i>	248
<i>Τα χρηματοοικονομικά αποθέματα και οι ροές εκφράζονται</i> <i>σε εθνικό λογιστικό χρήμα.</i>	253
<i>Το χρηματοπιστωτικό σύστημα ως ένας ηλεκτρονικός πίνακας αποτελεσμάτων</i>	254
9.3 Καθεστάτα κυμαινόμενης και σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας	255
<i>Ο χρυσός κανόνας και οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες</i>	255
<i>Κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες</i>	257
9.4 Έκφραση IOUs σε εθνικό νόμισμα: κυβερνητικά και μη κυβερνητικά	258
<i>Μόχλευση</i>	259
<i>Η εκκαθάριση λογαριασμών διαγράφει τα IOUs</i>	260
<i>Πυραμιδοειδές νόμισμα</i>	261
9.5 Η χρήση του όρου «χρήμα»: σύγχυση και ακρίβεια	263
Συμπέρασμα	264
Βιβλιογραφικές αναφορές	265
10. Χρήμα και τραπεζικό σύστημα.	266
10.1 Εισαγωγή	266
10.2 Μερικοί ορισμοί	267
<i>Νομισματικά μεγέθη</i>	267
10.3 Χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία	268
<i>Έννοιες των επενδύσεων σταθερής απόδοσης.</i>	271
10.4 Τι κάνουν οι τράπεζες;	276
<i>Η νεοκλασική άποψη: ο πολλαπλασιαστής χρήματος</i>	276
<i>Η αναπαράσταση της διαδικασίας δημιουργίας πιστώσεων μέσω της MMT.</i>	278
<i>Τα δάνεια δημιουργούν καταθέσεις</i>	280
<i>Οι τράπεζες δε δανείζουν από τα αποθεματικά</i>	281
<i>Ενδογενές χρήμα</i>	282
<i>Περίληψη.</i>	283
<i>Ένα παράδειγμα δημιουργίας πίστωσης από τράπεζα: μία ανάλυση ισολογισμού</i> . .	284
Συμπέρασμα	289
Βιβλιογραφικές αναφορές	289

ΜΕΡΟΣ Γ': ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ, ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

11. Το κλασικό σύστημα	292
11.1 Εισαγωγή	292
11.2 Η κλασική θεωρία της απασχόλησης	294
<i>Γιατί η συνάρτηση ζήτησης εργασίας έχει κλίση προς τα κάτω;</i>	296
<i>Γιατί η συνάρτηση προσφοράς εργασίας έχει κλίση προς τα πάνω;</i>	297
<i>Ισορροπία στην αγορά εργασίας</i>	299
11.3 Η ανεργία στην κλασική αγορά εργασίας	299
11.4 Ποιο είναι το επίπεδο ισορροπίας της παραγωγής στο κλασικό υπόδειγμα;	301
11.5 Η αγορά δανειακών κεφαλαίων, ο κλασικός καθορισμός επιτοκίου	303
11.6 Ο κλασικός καθορισμός επιπέδου τιμών	307
11.7 Περίληψη του κλασικού συστήματος	309
11.8 Προ-κεϋνσιανή κριτική της κλασικής άρνησης της ακούσιας ανεργίας	310
Συμπέρασμα	313
Βιβλιογραφικές αναφορές	314
12. Ο κ. Keynes και οι «κλασικοί»	316
12.1 Εισαγωγή	316
12.2 Η ύπαρξη της μαζικής ανεργίας ως φαινομένου ισορροπίας	317
12.3 Η κριτική του Keynes για την κλασική θεωρία της απασχόλησης	319
12.4 Ακούσια ανεργία.	325
12.5 Η απόρριψη του νόμου του Say από τον Keynes:	
η πιθανότητα της γενικής υπερπαραγωγής	328
<i>Ανακεφαλαίωση: η αγορά δανειακών κεφαλαίων</i>	328
<i>Η κριτική του Keynes κατά της θεωρίας των δανειακών κεφαλαίων</i>	329
<i>Η προτίμηση της ρευστότητας και η θεωρία του επιτοκίου του Keynes</i>	332
Συμπέρασμα	334
Βιβλιογραφικές αναφορές	335
13. Η θεωρία της ενεργού ζήτησης	336
13.1 Εισαγωγή	336
13.2 Η προσέγγιση D-Z για την ενεργό ζήτηση	338
13.3 Παρουσιάζοντας δύο συνιστώσες της συνολικής ζήτησης: D1 και D2	344
13.4 Πλεονεκτήματα του πλαισίου D-Z	346
<i>Η μακροοικονομική ζήτηση για εργασία</i>	347
13.5 Ο ρόλος της αποταμίευσης και η προτίμηση της ρευστότητας	348
13.6 Τα επιχειρήματα για το κενό ζήτησης και συνέπειες στη χάραξη πολιτικής	349
Συμπέρασμα	352
Βιβλιογραφική αναφορά	354

14. Η μακροοικονομική ζήτηση για εργασία.	355
14.1 Εισαγωγή	355
14.2 Η καμπύλη της μακροοικονομικής ζήτησης εργασίας	356
<i>Η αλληλεξάρτηση της συνολικής προσφοράς και ζήτησης</i>	356
<i>Αλλαγές στους ονομαστικούς μισθούς και μετατοπίσεις</i> <i>στην ενεργό ζήτηση</i>	358
14.3 Ο προσδιορισμός της απασχόλησης και η ύπαρξη της ακούσιας ανεργίας	365
14.4 Η αποτυχία μιας κλασικής επανεμφάνισης	368
Συμπέρασμα	369
Βιβλιογραφικές αναφορές	370
15. Το υπόδειγμα των συνολικών δαπανών	372
15.1 Εισαγωγή	372
15.2 Μία απλή απεικόνιση της συνολικής προσφοράς	374
15.3 Συνολική ζήτηση.	376
15.4 Δαπάνες ιδιωτικής κατανάλωσης.	377
15.5 Ιδιωτικές επενδύσεις.	381
15.6 Κρατικές δαπάνες.	384
15.7 Καθαρές εξαγωγές	385
15.8 Άθροισμα συνολικών δαπανών	386
15.9 Εθνικό εισόδημα ισορροπίας	390
15.10 Ο πολλαπλασιαστής δαπανών	393
<i>Μία αλγεβρική επεξεργασία.</i>	394
<i>Μία γραφική επεξεργασία</i>	396
<i>Αριθμητικό παράδειγμα του πολλαπλασιαστή δαπανών στην πράξη</i>	398
<i>Αλλαγές στο μέγεθος του πολλαπλασιαστή δαπανών</i>	400
<i>Ένα τελευταίο σημείο σχετικά με τον πολλαπλασιαστή</i>	402
Συμπέρασμα	404
Βιβλιογραφικές αναφορές	405
16. Συνολική προσφορά.	406
16.1 Εισαγωγή	406
16.2 Μερικές σημαντικές έννοιες	408
<i>Καμπύλες και συναρτήσεις</i>	408
<i>Η συνάρτηση απασχόλησης-παραγωγής</i>	408
<i>Ονομαστικοί μισθοί.</i>	410
16.3 Καθορισμός τιμής.	414
16.4 Η συνάρτηση της συνολικής προσφοράς (aggregate supply – AS)	417
<i>Η θεωρία της παραγωγής</i>	419
<i>Μερικές ιδιότητες της συνάρτησης συνολικής προσφοράς</i> <i>(aggregate supply – AS)</i>	421
16.5 Τι καθορίζει το επίπεδο της απασχόλησης;	422
16.6 Παράγοντες που επηρεάζουν τη συνολική παραγωγή ανά ώρα	423
<i>Η επιλογή της τεχνολογίας παραγωγής</i>	424

<i>Προκυκλικές κινήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας</i>	425
Συμπέρασμα	427
Βιβλιογραφική αναφορά	428

ΜΕΡΟΣ Δ΄: ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ: ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

17. Ανεργία και πληθωρισμός	430
17.1 Εισαγωγή	430
17.2 Τι είναι ο πληθωρισμός;	431
17.3 Ο πληθωρισμός ως συγκρουσιακή διαδικασία	432
<i>Πληθωρισμός κόστους</i>	434
<i>Αυξήσεις τιμών των πρώτων υλών</i>	437
<i>Η θεωρία των συγκρούσεων του πληθωρισμού και οι πληθωριστικές προκαταλήψεις</i>	438
<i>Πληθωρισμός ζήτησης</i>	440
<i>Πληθωρισμός κόστους και ζήτησης: μία σύνοψη</i>	442
17.4 Η ποσοτική θεωρία του χρήματος	443
17.5 Εισοδηματικές πολιτικές	448
Συμπέρασμα	452
Βιβλιογραφικές αναφορές	453
18. Η καμπύλη Phillips και πέρα από αυτήν	454
18.1 Εισαγωγή	454
18.2 Η καμπύλη Phillips	455
<i>Η άλγεβρα της καμπύλης Phillips</i>	458
<i>Η αστάθεια της καμπύλης Phillips</i>	460
<i>Οικονομετρικός εσφαλμένος προσδιορισμός</i>	461
18.3 Η υπόθεση του επιταχυνόμενου πληθωρισμού και η διευρυμένη ως προς τις προσδοκίες καμπύλη Phillips	462
<i>Εισαγωγή</i>	462
<i>Οι προσδοκίες για τον πληθωρισμό</i>	463
<i>Η άλγεβρα της διευρυμένης ως προς τις προσδοκίες καμπύλης Phillips</i>	469
<i>Προσδιορισμός των πληθωριστικών προσδοκιών</i>	473
18.4 Υστέρηση και η αντιστάθμιση στην καμπύλη Phillips	477
<i>Η άλγεβρα της υστέρησης</i>	480
18.5 Υποαπασχόληση και η καμπύλη Phillips	482
Συμπέρασμα	486
Βιβλιογραφικές αναφορές	486
19. Πολιτική πλήρους απασχόλησης	488
19.1 Εισαγωγή	488
19.2 Η πλήρης απασχόληση ως στόχος της πολιτικής	490

19.3	Πολιτικές για την προώθηση της απασχόλησης	493
	<i>Συμπεριφορική, διαρθρωτική και κεϋνσιανή προσέγγιση . . . . .</i>	493
	<i>Τα κίνητρα του ιδιωτικού τομέα . . . . .</i>	496
	<i>Άμεση δημιουργία θέσεων εργασίας από την κυβέρνηση . . . . .</i>	497
19.4	Ρυθμιστικά αποθέματα ανεργίας και σταθερότητα των τιμών	498
	<i>Μετρώντας το κόστος των ρυθμιστικών αποθεμάτων ανεργίας . . . . .</i>	502
19.5	Ρυθμιστικά αποθέματα απασχόλησης και σταθερότητα των τιμών	507
	<i>Ο μισθός JG . . . . .</i>	510
	<i>Η JG ως αυτόματος σταθεροποιητής . . . . .</i>	510
	<i>Ο έλεγχος του πληθωρισμού και η JG . . . . .</i>	512
	<i>Επιπτώσεις στην ανοικτή οικονομία . . . . .</i>	514
	<i>Θα μπορούσε η NAIBER να είναι υψηλότερη από το NAIRU; . . . . .</i>	514
	<i>Ρυθμιστικά αποθέματα απασχόλησης και υπεύθυνος</i>	
	<i>δημοσιονομικός σχεδιασμός . . . . .</i>	518
	<i>Μία πιθανή πορεία προσαρμογής . . . . .</i>	519
19.6	Επιπτώσεις στην καμπύλη Phillips	521
	Συμπέρασμα	524
	Βιβλιογραφικές αναφορές	524

ΜΕΡΟΣ Ε΄: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΜΙΑ ΑΝΟΙΚΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

20.	Εισαγωγή στις λειτουργίες νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής	528
20.1	Εισαγωγή	528
20.2	Η κεντρική τράπεζα	529
	<i>Το σύστημα πληρωμών, τα αποθέματα και η διατραπεζική αγορά . . . . .</i>	531
20.3	Το δημόσιο ταμείο	533
	<i>Κυβέρνηση και ιδιωτική χρηματοοικονομική λογιστική . . . . .</i>	534
	<i>Τομεακά ισοζύγια . . . . .</i>	536
20.4	Συντονισμός των νομισματικών και δημοσιονομικών λειτουργιών	537
	<i>Καθήκοντα της κεντρικής τράπεζας . . . . .</i>	538
	<i>Καθήκοντα του δημόσιου ταμείου . . . . .</i>	538
	<i>Ένα αριθμητικό παράδειγμα με τη χρήση ισολογισμών . . . . .</i>	540
	<i>Υπάρχει επαρκής ζήτηση για κρατικό χρέος; . . . . .</i>	543
20.5	Φόροι και κρατικές δαπάνες	544
20.6	Νομισματική κυριαρχία και ανεξαρτησία πολιτικής	548
	Συμπέρασμα	551
	Βιβλιογραφικές αναφορές	551
	Παράρτημα: προηγμένο υλικό	554
	<i>Η νομισματική πολιτική στην ανοικτή οικονομία, τα αίτια</i>	
	<i>και οι συνέπειες των ροών κεφαλαίου . . . . .</i>	554

21. Δημοσιονομική πολιτική στα κυρίαρχα έθνη	560
21.1 Εισαγωγή	560
21.2 Λειτουργική χρηματοδότηση έναντι υγιούς χρηματοδότησης	561
<i>Οι δημοσιονομικοί περιορισμοί και οι απόψεις για το έλλειμμα «γερακιών», «περιστεριών» και «κουκουβαγιών» . . . . .</i>	561
<i>Γιατί η «κουκουβάγια» είναι η μόνη προοπτική που είναι συνεπής με τη ΜΜΤ; . . . . .</i>	563
<i>Λειτουργική χρηματοδότηση . . . . .</i>	565
21.3 Συζητήσεις δημοσιονομικής πολιτικής: παραγκωνισμός και (υπερ)πληθωρισμός	568
<i>Παραγκωνισμός; . . . . .</i>	568
<i>Εθελοντικοί περιορισμοί . . . . .</i>	569
<i>Πληθωρισμός και κυρίαρχη δημοσιονομική πολιτική . . . . .</i>	573
<i>(Υπερ)πληθωρισμός. . . . .</i>	578
<i>Ο υπερπληθωρισμός στον πραγματικό κόσμο . . . . .</i>	582
<i>Συνοψίζοντας τον υπερπληθωρισμό . . . . .</i>	585
Συμπέρασμα	586
Βιβλιογραφικές αναφορές	587
22. Δημοσιονομικά περιθώρια και δημοσιονομική βιωσιμότητα	589
22.1 Εισαγωγή	589
22.2 Η συνθήκη δημοσιονομικού ελλείμματος πλήρους απασχόλησης.	590
22.3 Δημοσιονομικά περιθώρια και δημοσιονομική βιωσιμότητα	594
<i>Προαγωγή του δημόσιου σκοπού. . . . .</i>	596
<i>Κατανοώντας το νομισματικό περιβάλλον. . . . .</i>	597
<i>Κατανοώντας τι είναι μία κυρίαρχη κυβέρνηση. . . . .</i>	598
<i>Κατανοώντας γιατί οι κυβερνήσεις φορολογούν . . . . .</i>	599
<i>Κατανοώντας γιατί οι κυβερνήσεις εκδίδουν χρέος. . . . .</i>	600
<i>Θέτοντας δημοσιονομικούς στόχους . . . . .</i>	600
<i>Έκθεση σε εξωτερικούς παράγοντες . . . . .</i>	601
<i>Κατανοώντας τι είναι κόστος . . . . .</i>	601
22.4 Η συζήτηση για τη βιωσιμότητα του χρέους	602
Συμπέρασμα	606
Βιβλιογραφικές αναφορές	606
23. Νομισματική πολιτική στα κυρίαρχα έθνη	607
23.1 Εισαγωγή	607
23.2 Σύγχρονες τραπεζικές εργασίες	608
23.3 Στόχοι επιτοκίων έναντι νομισματικών στόχων.	610
<i>Δανειστής τελευταίας προσφυγής και χρηματοπιστωτική σταθερότητα . . . . .</i>	612
23.4 Διαχείριση ρευστότητας	612
<i>Εισαγωγή. . . . .</i>	612
<i>Διαφορετικές ρυθμίσεις επιτοκίων . . . . .</i>	614

23.5	Εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής	616
	<i>Ο μηχανισμός μετάδοσης</i>	616
23.6	Αντισυμβατικές μορφές νομισματικής πολιτικής	617
	<i>Εισαγωγή</i>	617
	<i>Ποσοτική χαλάρωση (QE)</i>	618
	<i>Αρνητικά επιτόκια</i>	619
	<i>Συμπέρασμα</i>	620
23.7	Νομισματική πολιτική στην πράξη	620
23.8	Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της νομισματικής πολιτικής	621
23.9	Ανεξαρτησία της κεντρικής τράπεζας.	623
	<i>Εισαγωγή</i>	623
	<i>Η λογική για την ανεξαρτησία</i>	623
23.10	Οριζόντιες και κάθετες λειτουργίες: μία ενσωμάτωση.	625
	<i>Συμπέρασμα</i>	628
	<i>Βιβλιογραφικές αναφορές</i>	628

24. Πολιτική σε μια ανοικτή οικονομία: συναλλαγματικές ισοτιμίες,

	ισοζύγιο πληρωμών και ανταγωνιστικότητα	631
24.1	Εισαγωγή	631
24.2	Το ισοζύγιο πληρωμών	632
	<i>Παραδείγματα ισοζυγίου πληρωμών</i>	633
	<i>Τρεχούμενοι λογαριασμοί</i>	634
	<i>Οι λογαριασμοί κεφαλαίου και οι χρηματοοικονομικοί λογαριασμοί</i>	636
24.3	Σημαντικές έννοιες	637
	<i>Ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία (e)</i>	637
	<i>Αλλαγή στην ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία, ανατίμηση και υποτίμηση</i>	638
	<i>Τι καθορίζει τη συναλλαγματική ισοτιμία;</i>	639
	<i>Διεθνής ανταγωνιστικότητα</i>	645
	<i>Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία</i>	646
24.4	Η συνολική ζήτηση και η αναθεώρηση του εξωτερικού τομέα	648
24.5	Το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, το ισοζύγιο προϊόντων της αγοράς και το εμπορικό ισοζύγιο	650
	<i>Ισορροπία εθνικού εισοδήματος με το εμπόριο</i>	650
	<i>Η συνάρτηση των καθαρών εξαγωγών</i>	651
	<i>Οι επιπτώσεις στο εθνικό εισόδημα και στις καθарές εξαγωγές μιας αλλαγής στο παγκόσμιο εισόδημα</i>	653
	<i>Η αύξηση στο παγκόσμιο εισόδημα οδηγεί σε αύξηση των καθαρών εξαγωγών</i>	654
24.6	Έλεγχοι κεφαλαίων	656
	<i>Συμπέρασμα</i>	658
	<i>Βιβλιογραφικές αναφορές</i>	658

ΜΕΡΟΣ ΣΤ': ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ

25. Ο ρόλος της επένδυσης στην παραγωγή κέρδους	662
25.1 Η επένδυση σε μια καπιταλιστική νομισματική οικονομία	662
<i>Η μεταβλητότητα της επένδυσης</i>	663
<i>Ακαθάριστη και καθαρή επένδυση</i>	664
25.2 Το υπόδειγμα του επιταχυντή επενδύσεων	666
<i>Το απλό υπόδειγμα επιταχυντή</i>	666
<i>Περιορισμοί του απλού υποδείματος επιταχυντή</i>	669
25.3 Το υπόδειγμα του ευέλικτου επιταχυντή	670
<i>Ρυθμός προσαρμογής στο υπόδειγμα ευέλικτου επιταχυντή</i>	671
<i>Συνέπειες της ελλιπούς προσαρμογής</i>	671
25.4 Προσδοκίες και επιδράσεις επιτοκίου στην επενδυτική ζήτηση	672
25.5 Εισαγωγή στην προεξόφληση ταμειακών ροών και στην παρούσα αξία	675
25.6 Ο Keynes και η οριακή αποδοτικότητα της επένδυσης	677
25.7 Το υπόδειγμα επενδυτικής απόφασης του Minsky	682
<i>Το σύστημα των δύο τιμών</i>	682
<i>Προσδιορισμός της επένδυσης</i>	683
25.8 Επένδυση και κέρδη	685
<i>Το απλουστευμένο υπόδειγμα του Kalecki</i>	686
<i>Το γενικευμένο υπόδειγμα του Kalecki</i>	689
25.9 Επιχειρηματικοί κύκλοι: διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας	692
<i>Ορολογία και πρότυπα</i>	692
<i>Η αλληλεπίδραση μεταξύ πολλαπλασιαστή δαπανών και επιταχυντή επένδυσης</i>	695
Συμπέρασμα	699
Βιβλιογραφικές αναφορές	700
26. Σταθεροποιώντας την ασταθή οικονομία	701
26.1 Εισαγωγή	701
26.2 Οικονομικοί κύκλοι και κρίσεις	702
26.3 Η μαρξιστική θεωρία της κρίσης	706
26.4 Κεϋνσιανή και μετα-κεϋνσιανές θεωρίες της κρίσης	710
26.5 Η υπόθεση χρηματοοικονομικής αστάθειας του Minsky	715
Συμπέρασμα	718
Βιβλιογραφικές αναφορές	719

ΜΕΡΟΣ Ζ': ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

27. Επισκόπηση της ιστορίας της οικονομικής σκέψης	722
27.1 Εισαγωγή	722
27.2 Ιστορία της νεοκλασικής θεωρίας	722

27.3	Ιστορία της ετερόδοξης σκέψης	728
27.4	Θεσμική οικονομική	731
27.5	Σύγχρονες ορθόδοξες σχολές σκέψης	732
27.6	Μεταπολεμική οικονομική ιστορία και ιστορία σκέψης	734
	Συμπέρασμα	739
	Βιβλιογραφικές αναφορές	740
28.	Το υπόδειγμα IS-LM	742
28.1	Εισαγωγή και η έννοια της γενικής ισορροπίας	742
28.2	Η αγορά χρήματος: ζήτηση, προσφορά και ισορροπία	744
28.3	Εξαγωγή της καμπύλης LM	746
28.4	Η αγορά προϊόντος (αγαθών): προϊόν ισορροπίας	751
28.5	Εξαγωγή της καμπύλης IS	753
28.6	Ισορροπία και ανάλυση πολιτικής στο υπόδειγμα IS-LM	756
28.7	Εισαγωγή στο επίπεδο τιμών: αποτελέσματα Keynes και Pigou	763
28.8	Περιορισμοί του υποδείγματος IS-LM	770
	<i>Η ενδογένεια της προσφοράς χρήματος . . . . .</i>	<i>771</i>
	<i>Προσδοκίες και χρόνος . . . . .</i>	<i>773</i>
	Συμπέρασμα	775
	Βιβλιογραφικές αναφορές	775
	Παράρτημα: Η άλγεβρα της IS-LM	777
	<i>Απλουστευμένη ανοικτή οικονομία . . . . .</i>	<i>777</i>
	<i>Ισορροπία της αγοράς προϊόντων . . . . .</i>	<i>777</i>
	<i>Ισορροπία της αγοράς χρήματος . . . . .</i>	<i>777</i>
	<i>Γενική ισορροπία . . . . .</i>	<i>778</i>
29.	Σύγχρονες σχολές οικονομικής σκέψης	780
29.1	Εισαγωγή	780
29.2	Η άνοδος των νέων κλασικών οικονομικών	781
	<i>Οι ρίζες του μονεταρισμού του Friedman . . . . .</i>	<i>781</i>
	<i>Νέα κλασικά οικονομικά . . . . .</i>	<i>784</i>
29.3	Η θεωρία του πραγματικού οικονομικού κύκλου	787
	<i>Προχωρημένη εξέταση του υποδείγματος του RBC . . . . .</i>	<i>789</i>
29.4	Νέα κεϋνσιανή οικονομική	791
	<i>Εισαγωγή . . . . .</i>	<i>791</i>
	<i>Παραδείγματα ανελαστικότητας των τιμών και των μισθών . . . . .</i>	<i>792</i>
	<i>Ο ρόλος της πολιτικής . . . . .</i>	<i>793</i>
29.5	Σύγχρονες ετερόδοξες σχολές σκέψης	795
	<i>Εισαγωγή . . . . .</i>	<i>795</i>
	<i>Μέθοδος: η έννοια της ισορροπίας και το επίκεντρο της ανάλυσης . . . . .</i>	<i>796</i>
	<i>Εναλλακτικές προσεγγίσεις στη διανομή . . . . .</i>	<i>798</i>
	<i>Ο νόμος του Say . . . . .</i>	<i>801</i>
	<i>Δανειακά κεφάλαια έναντι προτίμησης της ρευστότητας . . . . .</i>	<i>802</i>

<i>Ατελής ανταγωνισμός</i>	803
<i>Αντιμετώπιση του χρήματος, του χρόνου και των προσδοκιών</i>	804
Συμπέρασμα	809
Βιβλιογραφικές αναφορές	809
30. Η νέα νομισματική συναίνεση στη μακροοικονομική	811
30.1 Εισαγωγή	811
30.2 Συστατικά της θεωρίας NMC	813
30.3 Αδυναμίες της θεωρίας NMC	817
Συμπέρασμα	823
Βιβλιογραφικές αναφορές	824
Παράρτημα: Το υπόδειγμα της νέας νομισματικής συναίνεσης	825

ΜΕΡΟΣ Η΄: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

31. Συζητήσεις επί της πρόσφατης πολιτικής	828
31.1 Εισαγωγή	829
31.2 Γήρανση, κοινωνική ασφάλιση και η διαγενεακή συζήτηση	829
<i>Δείκτες εξάρτησης</i>	830
<i>Έχουν σημασία οι δείκτες εξάρτησης;</i>	833
31.3 Η υπόθεση των δίδυμων ελλειμμάτων	837
<i>Εισαγωγή</i>	837
<i>Η σχέση μεταξύ των ελλειμμάτων</i>	839
31.4 Περιορισμοί ισοζυγίου πληρωμών και νομισματικές κρίσεις	842
<i>Νομισματικές κρίσεις</i>	845
31.5 Σταθερή έναντι ευέλικτης συναλλαγματικής ισοτιμίας: βέλτιστες νομισματικές περιοχές, το Bancor ή κυμαινόμενα επιτόκια;	854
<i>Εισαγωγή</i>	854
<i>Βέλτιστες νομισματικές περιοχές</i>	854
<i>Η κατάρρευση του κανόνα του χρυσού: η Μεγάλη Ύφεση και ο</i> <i>Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος</i>	856
<i>Το σχέδιο Bancor του Keynes και το τέλος του Bretton Woods</i>	857
<i>Μία εναλλακτική (MMT) προσέγγιση στο διεθνές νόμισμα:</i> <i>κυμαινόμενα επιτόκια και εθνικό νόμισμα</i>	860
<i>Το ευρώ και οι βέλτιστες νομισματικές περιοχές</i>	863
<i>Συμπέρασμα</i>	865
31.6 Περιβαλλοντική βιωσιμότητα και οικονομική μεγέθυνση	866
Βιβλιογραφικές αναφορές	871
Παράρτημα 1 Μελέτη περίπτωσης 1 – Οικονομική μεγέθυνση: περιορισμένη ζήτηση ή προσφορά; Οι ΗΠΑ, 1975-2007	872
<i>Εισαγωγή</i>	872

<i>Υπέφερε η οικονομία των ΗΠΑ από κοσμική στασιμότητα την περίοδο 1970-1995;</i>	874
<i>Η «νέα οικονομία» και το θαύμα της παραγωγικότητας, 1995-2007</i>	877
Παράρτημα 2	
Μελέτη περίπτωσης 2 – Η επιστροφή της κοσμικής στασιμότητας; Οι αγορές εργασίας στις ΗΠΑ μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση (ΠΟΚ). . .	880
<i>Συμπέρασμα</i>	884
Παράρτημα 3	
Η κοινωνική ασφάλιση και τα συστήματα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στις ΗΠΑ . . .	886
32. Η μακροοικονομική υπό το πρίσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης	890
32.1 Εισαγωγή	890
32.2 Γιατί δεν προέβλεψε η μακροοικονομική του κυρίαρχου ρεύματος την παγκόσμια οικονομική κρίση;	892
32.3 Ποιος προέβλεψε την παγκόσμια οικονομική κρίση και γιατί;	899
<i>Εισαγωγή.</i>	899
<i>Η υπόθεση της χρηματοοικονομικής αστάθειας του Minsky</i>	899
<i>Η άνοδος της ανισότητας</i>	905
32.4 Μαθήματα που μπορούν να αντληθούν για το εθνικό νόμισμα από την κρίση της ευρωζώνης	911
Συμπέρασμα	915
Βιβλιογραφικές αναφορές	915
33. Μακροοικονομική για το μέλλον	917
33.1 Εισαγωγή	917
33.2 Πλαίσιο διατύπωσης μοντέλου.	919
33.3 Κυβέρνηση και νομισματικό σύστημα.	921
<i>Το εθνικό νόμισμα.</i>	921
<i>Δημοσιονομική πολιτική</i>	922
<i>Επίμονα δημοσιονομικά ελλείμματα</i>	924
33.4 Νομισματική πολιτική	926
<i>Αποθεματικά και πωλήσεις ομολόγων.</i>	926
33.5 Ιδιωτικές τράπεζες	929
<i>Χρηματοδότηση</i>	929
<i>Εσωτερικός πλούτος έναντι εξωτερικού πλούτου</i>	930
<i>Δημιουργία πιστώσεων και η προσφορά χρήματος</i>	930
33.6 Εμπόριο και συναλλαγματικές ισοτιμίες	931
<i>Καθεστώς συναλλαγματικής ισοτιμίας.</i>	932
Συμπέρασμα	934
Βιβλιογραφική αναφορά	936
Ευρετήριο	937

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

William Mitchell

Ο William Mitchell είναι καθηγητής Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Newcastle, NSW, στην Αυστραλία, διευθυντής του Centre of Full Employment and Equity (CofFEE) και επισκέπτης καθηγητής Παγκόσμιας Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο του Ελσίνκι, στη Φινλανδία.

Ο William είναι συγγραφέας αρκετών βιβλίων, τα πιο πρόσφατα εκ των οποίων είναι τα *Eurozone Dystopia* (Elgar, 2015) και *Reclaiming the State* (Pluto, 2017). Έχει δημοσιεύσει εκτενώς σε επιστημονικά περιοδικά και βιβλία στους εξής τομείς: μακροοικονομική, μελέτες αγοράς εργασίας, οικονομική μοντελοποίηση, περιφερειακή οικονομική και οικονομική ανάπτυξη. Έχει τακτικά λάβει χρηματοδότηση σε ανταγωνιστικές επιχορηγήσεις έρευνας και έχει εκτεταμένη εμπειρία ως σύμβουλος της κυβέρνησης της Αυστραλίας, επίσης σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και κοινοτικούς οργανισμούς, καθώς και σε αρκετούς διεθνείς οργανισμούς (συμπεριλαμβανομένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας και της Ασιατικής Τράπεζας Ανάπτυξης). Ο William παραμένει ιδιαίτερα αφοσιωμένος στις δραστηριότητες της κοινότητας και παρέχει τακτικά σχόλια στα μέσα ενημέρωσης σε θέματα οικονομικής. Είναι ένας από τους ιδρυτές της σύγχρονης νομισματικής θεωρίας (Modern Monetary Theory – MMT).

L. Randall Wray

Ο L. Randall Wray είναι καθηγητής Οικονομικών στο Bard College και ανώτερος μελετητής στο Levy Economics Institute του Bard College στη Νέα Υόρκη. Είναι πρώην πρόεδρος του Association for Institutional Thought (AFIT) και έχει υπηρετήσει στο διοικητικό συμβούλιο του Association for Evolutionary Economics (AFEE). Φοιτητής του Hyman P. Minsky, ο Randall επικεντρώθηκε στη νομισματική θεωρία και πολιτική, τη μακροοικονομική, τη χρηματοπιστωτική αστάθεια και την πολιτική απασχόλησης. Είναι ένας από τους ιδρυτές της MMT.

Ο Randall είναι συν-συντάκτης (με τον Jan Kregel) του περιοδικού *Journal of Post Keynesian Economics*. Στα βιβλία του περιλαμβάνονται τα: *Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems* (Palgrave, 2012, δεύτερη έκδοση, αναθεωρημένη, 2015), *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability* (Elgar, 1998) και *Money and Credit in Capitalist Economies: The Endogenous Money Approach* (Elgar, 1990). Επιμελήθηκε τα *Theories of Money and Banking* (δύο τόμοι, Elgar, 2012) και *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes* (Elgar, 2004). Έχει συγγράψει (με τον Eric Tymoigne) το *The Rise and Fall of Money Manager Capitalism; Minsky's Half-Century: From World War Two to the Great Recession* (Routledge, 2013).

Το νεότερο βιβλίο του Randall είναι το *Why Minsky Matters* (Princeton University Press, 2016), και επί του παρόντος επιμελείται ένα ημιτελές χειρόγραφο βιβλίο από τον αείμνηστο Hyman Minsky.

Martin Watts

Ο Martin Watts είναι ομότιμος καθηγητής Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο του Newcastle, NSW, στην Αυστραλία και ερευνητικός συνεργάτης του Centre of Full Employment and Equity (CofFEE). Εργάστηκε στο Πανεπιστήμιο Monash (1975-1990).

Ο Μάρτιν έχει δημοσιεύσει εκτενώς σε επιστημονικά περιοδικά και έχει γράψει πολλά κεφάλαια βιβλίων με θέμα τη μακροοικονομική, τη σύλληψη της ιδέας και τη μέτρηση του διαχωρισμού, και τη χωρική μοντελοποίηση. Έχει τακτικά λάβει χρηματοδότηση σε ανταγωνιστικές επιχορηγήσεις έρευνας και έχει εκτεταμένη διδακτική εμπειρία, κυρίως στην οικονομική της εργασίας και της μακροοικονομικής.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Η *Μακροοικονομική* αποτελείται από οκτώ μέρη. Στο Μέρος Α', *Εισαγωγή και μέτρηση*, οι φοιτητές εισάγονται στο αντικείμενο της μακροοικονομικής και στο πώς διαφέρει από τη μικροοικονομική (Κεφάλαιο 1). Σημειώνουμε ότι πρόκειται για έναν ιδιαίτερα αμφισβητούμενο κλάδο και ότι η μακροοικονομική συλλογιστική μπορεί να χαθεί από την πλάνη της σύνθεσης. Τονίζεται η σημασία της ανάπτυξης των δεξιοτήτων κριτικής σκέψης (Κεφάλαιο 2). Στο Κεφάλαιο 3 τοποθετούμε τον καπιταλισμό σε σωστό πλαίσιο κάνοντας μια σύντομη επισκόπηση της οικονομικής ιστορίας, όπου εξερευνούμε την ανοδική του πορεία. Ο κάθε κλάδος έχει τη δική του γλώσσα, υπό τη μορφή εννοιών και θεωριών που παρέχουν τη βάση για την κατανόηση και όχι μόνο την περιγραφή των σχετικών φαινομένων. Για τον σκοπό αυτό, επιχειρείται μια πρώτη προσέγγιση εννοιών όπως εθνικοί λογαριασμοί, αγορά εργασίας και τομεακά ισοζύγια (Κεφάλαια 4-6). Έννοιες και θεωρίες μπορούν επίσης να περιγραφτούν και να κατανοηθούν μέσω της ανάπτυξης τυπικών μαθηματικών μοντέλων. Στο Κεφάλαιο 7 παρέχεται κάποιο εισαγωγικό μαθηματικό υλικό. Οι φοιτητές πρέπει να αναγνωρίσουν τη σημασία της πλαισίωσης και της γλώσσας στην εκμάθηση της μακροοικονομικής (Κεφάλαιο 8).

Στο Μέρος Β', *Νόμισμα, χρήματα και τραπεζικό σύστημα*, εξηγούμε γιατί το παραστατικό χρήμα αποτιμάται και είναι αποδεκτό σε εγχώριες συναλλαγές. Εξηγείται τόσο η διάκριση μεταξύ καθεστώτων σταθερών και κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών όσο και η σημασία τους για την άσκηση της μακροοικονομικής πολιτικής. Οι φοιτητές αποκτούν μία κατανόηση του πώς δημιουργούνται και εξαλείφονται τα IOUs (Κεφάλαιο 9). Στο Κεφάλαιο 10 το επίκεντρο είναι το χρήμα και το τραπεζικό σύστημα. Εδώ περιγράφονται οι ορισμοί της προσφοράς χρήματος και των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων. Επισημαίνεται η σημαντική διάκριση μεταξύ της ΜΜΤ και των ορθόδοξων αναπαραστάσεων της διαδικασίας για τη δημιουργία πίστωσης από τις τράπεζες. Επίσης, οι φοιτητές εισάγονται σε απλοποιημένους ισολογισμούς, οι οποίοι παρέχουν σημαντικές πληροφορίες ως προς τη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Στο Μέρος Γ', *Εθνικό εισόδημα, παραγωγή και καθορισμός της απασχόλησης*, περιγράφεται μια σειρά από μοντέλα, ξεκινώντας με το κλασικό σύστημα, το οποίο εξακολουθεί μέχρι σήμερα να επηρεάζει τη μακροοικονομική θεωρία και πολιτική (Κεφάλαιο 11). Ακολουθεί η αντίκρουση της κλασικής θεωρίας από τον Keynes, που οφείλεται σε σημαντικές αδυναμίες της ως προς την ανάλυση των επιτοκίων και τον καθορισμό της απασχόλησης (Κεφάλαιο 12), και η απόδειξη του ότι η απασχόληση και η παραγωγή εξαρτώνται από την αναμενόμενη ενεργό ζήτηση (Κεφάλαιο 13). Η μακροοικονομική ζήτηση για εργασία υποστηρίζεται ότι είναι παράγωγη ζήτηση, και φαίνεται ότι η μακροοικονομική ισορροπία μπορεί να χαρακτηρίζεται από ανεργία (Κεφάλαιο 14). Το μέρος Γ' ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του μοντέλου πραγματικών δαπανών (Κεφάλαιο 15) και μια λεπτομερή ανάλυση της θεωρίας της προσάυξης των τιμών, η οποία παρέχει ένα σκεπτικό για τις επιχειρήσεις που δρουν βραχυπρόθεσμα ως ρυθμιστές ποσότητας στο μοντέλο πραγματικών δαπανών.

Στο Μέρος Δ', *Ανεργία και πληθωρισμός: θεωρία και πολιτική*, ορίζουμε πρώτα τον πληθωρισμό

και συνεχίζουμε με τον ισχυρισμό ότι προέρχεται από μια διαμάχη για την κατανομή του εισοδήματος. Τονίζουμε τις ελλείψεις της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος (Κεφάλαιο 17). Στο Κεφάλαιο 18 περιγράφεται η πρώιμη συζήτηση για την καμπύλη Phillips, η οποία ακολουθείται από μια κριτική ανάλυση της διευρυμένης ως προς τις προσδοκίες καμπύλης Phillips, που εξακολουθεί να έχει μια βαθιά επίδραση στη διεξαγωγή της μακροοικονομικής πολιτικής στις αναπτυγμένες οικονομίες πάνω από σαράντα χρόνια μετά. Οι φοιτητές εκτίθενται επίσης σε πρόσφατες εξελίξεις στη βιβλιογραφία για την καμπύλη Phillips, που περιλαμβάνουν την υστέρηση και ως εκ τούτου τη σημασία της διάρκειας της ανεργίας, καθώς και τον ρόλο της υποαπασχόλησης. Οι περισσότεροι φορείς χάραξης πολιτικής εξακολουθούν να χρησιμοποιούν ένα ρυθμιστικό απόθεμα της ανεργίας για την αντιμετώπιση των πληθωριστικών πιέσεων. Το Κεφάλαιο 19 εξερευνά τα πλεονεκτήματα της εγγυημένης εργασίας, η οποία βασίζεται σε ένα ρυθμιστικό απόθεμα απασχόλησης και έχει σχεδιαστεί για να επιτύχει τόσο την πλήρη απασχόληση όσο και τη σταθερότητα των τιμών από κοινού με άλλες μακροοικονομικές πολιτικές.

Στο Μέρος Ε', *Οικονομική πολιτική σε μια ανοικτή οικονομία*, ξεκινάμε με μια εισαγωγική περιγραφή των ρόλων των δημόσιων ταμείων και της κεντρικής τράπεζας. Συνήθως, η διαχείριση της ρευστότητας από την κεντρική τράπεζα πρέπει να συνοδεύει τη λειτουργία δημοσιονομικής πολιτικής. Υποστηρίζουμε ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την ικανότητα άσκησης ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής είναι η νομισματική κυριαρχία. Επίσης, ο σχεδιασμός του φορολογικού συστήματος θα πρέπει να υποκινείται από ίδια κεφάλαια και συμπεριφορικούς στόχους και όχι από την αύξηση των εσόδων. Στο Κεφάλαιο 21 περιγράφονται οι αντικρουόμενες απόψεις σχετικά με την άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής που σχετίζονται με τα ελλειμματικά «γεράκια», «περιστέρια» και «κουκουβάγιες». Τα επιχειρήματα παραγκωνισμού παρουσιάζονται και απορρίπτονται. Επιπλέον, αξιολογείται η υποτιθέμενη σχέση μεταξύ της διεγερτικής δημοσιονομικής πολιτικής και του υπερπληθωρισμού. Στο Κεφάλαιο 22 αναπτύσσουμε τις έννοιες του δημοσιονομικού περιθωρίου και της δημοσιονομικής βιωσιμότητας. Μία κυμαινόμενη συναλλαγματική ισοτιμία φαίνεται να μεγιστοποιεί τα δημοσιονομικά περιθώρια, και αποδεικνύεται ότι μία κυβέρνηση που λειτουργεί με εθνικό νόμισμα δεν μπορεί ποτέ να αντιμετωπίσει μια κρίση που σχετίζεται με τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους. Το Κεφάλαιο 23 είναι αφιερωμένο στην ανάλυση του χειρισμού της νομισματικής πολιτικής από την κεντρική τράπεζα και στις επιπτώσεις της στη μακροοικονομική. Το τελευταίο κεφάλαιο του Μέρους Ε' περιγράφει τα στοιχεία του ισοζυγίου πληρωμών και τη μεταξύ τους σχέση. Κάνουμε τη διάκριση μεταξύ ονομαστικών και πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Το μοντέλο πραγματικών δαπανών (που εισάγεται στο Κεφάλαιο 15) επεκτείνεται στο Κεφάλαιο 24 με την ενσωμάτωση του εξωτερικού εμπορίου και τις επιπτώσεις των αλλαγών στις συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Το Μέρος ΣΤ' εξερευνά την *Οικονομική αστάθεια*. Επίκεντρο του Κεφαλαίου 25 είναι ο ρόλος των επενδύσεων λόγω της λειτουργίας τόσο του πολλαπλασιαστή όσο και του επιταχυντή. Τα διδάγματα από τη μοντελοποίηση των επενδύσεων εξετάζονται στο πλαίσιο των πολιτικών για τη σταθεροποίηση της οικονομίας. Στο Κεφάλαιο 26 παρουσιάζονται οι μαρξιστικές και άλλες ετερόδοξες θεωρίες της κρίσης, οι οποίες είναι οικονομικές στην προέλευσή τους, με ιδιαίτερη έμφαση στην υπόθεση της χρηματοοικονομικής αστάθειας του Minsky, η οποία καταλήγει στο ανεδαφικό συμπέρασμα ότι διορθωτικές πολιτικές που θεσπίστηκαν από το δημόσιο ταμείο και την κεντρική τράπεζα μπορούν να αποδυναμώσουν περαιτέρω το χρηματοπιστωτικό σύστημα και να το καταστήσουν πιο επιρρεπές σε μία κρίση.

Το μέρος Ζ', με τίτλο *Ιστορία της μακροοικονομικής σκέψης*, αρχίζει με μία επισκόπηση της ιστορίας της οικονομικής σκέψης, που ξεκινάει με τον Smith και στη συνέχεια καλύπτει τους νεοκλασικούς του τέλους του 19ου αιώνα. Παρουσιάζεται μία χρονολογική σειρά η οποία δείχνει πότε αναπτύχθηκαν συγκεκριμένες οικονομικές αρχές και πώς έχουν ενσωματωθεί (ή απορριφθεί) από μεταγενέστερες σχολές σκέψης. Το Κεφάλαιο 28 είναι αφιερωμένο στην ενδελεχή εξέταση ενός πολύ ισχυρού σώματος θεωρητικής εργασίας: την ανάλυση IS-LM. Οι επιλογές πολιτικής αναλύονται στο πλαίσιο IS-LM, καθώς επίσης και οι μακροοικονομικές συνέπειες της ευελιξίας μισθών/τιμών. Τέλος, τεκμηριώνονται οι περιορισμοί του πλαισίου IS-LM. Στο Κεφάλαιο 29 περιγράφονται και αξιολογούνται σύγχρονες σχολές οικονομικής σκέψης. Ειδικότερα, αναπτύσσονται οι προοπτικές της νέας κλασικής σχολής, της σχολής του πραγματικού οικονομικού κύκλου και της νέας κεινσιανής σχολής, μαζί με σύγχρονες ετερόδοξες προσεγγίσεις.

Τα τελευταία τρία κεφάλαια αποτελούν το Μέρος Η', *Σύγχρονες συζητήσεις πολιτικής*. Στο Κεφάλαιο 30 περιγράφουμε τη νέα νομισματική συναίνεση στη μακροοικονομική. Αυτό το σώμα της οικονομικής σκέψης μπορεί να θεωρηθεί η μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση ενοποίηση των σύγχρονων ορθόδοξων σχολών σκέψης. Στο επόμενο κεφάλαιο πέντε σύγχρονες πολιτικές συζητήσεις αναλύονται μέσα από το πρίσμα της ΜΜΤ: (i) η γήρανση, η κοινωνική ασφάλιση και η διαγενεακή συζήτηση· (ii) τα δίδυμα ελλείμματα· (iii) το ισοζύγιο περιορισμών πληρωμών και οι νομισματικές κρίσεις· (iv) οι σταθερές έναντι των ευέλικτων συναλλαγματικών ισοτιμιών: βέλτιστες νομισματικές περιοχές, Bancor ή κυμαινόμενα επιτόκια· και (v) η περιβαλλοντική βιωσιμότητα και οικονομική μεγέθυνση. Στο Κεφάλαιο 32 ταυτοποιούνται οι βασικές ανεπάρκειες της μακροοικονομικής του κυρίαρχου ρεύματος· ελλείψεις που σήμαιναν ότι οι υποστηρικτές της δεν προέβλεψαν την παγκόσμια οικονομική κρίση (ΠΟΚ). Συγκριτικά, περιγράφουμε τους λόγους για τους οποίους οι υποστηρικτές της ΜΜΤ προέβλεψαν την ΠΟΚ και αναγνώρισαν τα λάθη του σχεδιασμού της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης. Στο τελευταίο κεφάλαιο περιγράφονται τα βασικά δομικά στοιχεία ενός ισχυρού μακροοικονομικού μοντέλου για το μέλλον. Αυτά περιλαμβάνουν τη συνέπεια στη ροή αποθεμάτων, την κατανόηση της σημασίας του παραστατικού χρήματος, τον ρόλο της κεντρικής τράπεζας όσον αφορά τη διαχείριση της ρευστότητας και την αδυναμία της να ελέγξει άμεσα τον όγκο του τραπεζικού δανεισμού, καθώς και την αναγνώριση ότι η επιλογή του καθεστώτος συναλλαγματικών ισοτιμιών είναι ζωτικής σημασίας για τον καθορισμό του βαθμού στον οποίο η κυβέρνηση μπορεί να ασκήσει διακριτική ευχέρεια ως προς τη χάραξη πολιτικής.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Δομή κεφαλαίου

- 24.1 Εισαγωγή
  - 24.2 Το ισοζύγιο πληρωμών
  - 24.3 Σημαντικές έννοιες
  - 24.4 Η συνολική ζήτηση και η αναδιάρθρωση του εξωτερικού τομέα
  - 24.5 Το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, το ισοζύγιο προϊόντων της αγοράς και το εμπορικό ισοζύγιο
  - 24.6 Έλεγχοι κεφαλαίων
- Συμπέρασμα
Βιβλιογραφικές αναφορές

Μαθησιακοί στόχοι

- Η κατανόηση των στοιχείων του ισοζυγίου πληρωμών και της μεταξύ τους σχέσης.
- Η αναγνώριση της διάκρισης μεταξύ των ονομαστικών και πραγματικών συναλλαγματικών ισοτιμιών.
- Η ανάληψη του ρόλου του εμπορίου στον καθορισμό της ισορροπίας του εθνικού εισοδήματος.

Δομή κεφαλαίου

Σε κάθε δομή κεφαλαίου προβάλλονται οι πιο σημαντικοί υπότιτλοι του στην πρώτη σελίδα, ενώ οι **μαθησιακοί στόχοι** παρατίθενται επίσης, ώστε να επισημανθούν τα πιο σημαντικά μηνύματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

Πλαίσιο κειμένου

Το γενικό **πλαίσιο κειμένου** περιλαμβάνει παρεκβάσεις από το υλικό που αναφέρεται στο κυρίως κείμενο, και επιπλέον συζήτηση επί αυτού.

Πλαίσιο 7.1 ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΛΓΕΒΡΑΣ

Πρόσθεση και αφαίρεση

Σε γενικές γραμμές, αυτό που προσθέτουμε ή αφαιρούμε από τη μία πλευρά της εξίσωσης θα πρέπει να προσθέτουμε ή να αφαιρούμε και από την άλλη πλευρά για να διατηρηθεί η ισότητα.

Δεδομένης μιας εξίσωσης $y = x$, τότε γνωρίζουμε ότι η ισοδύναμη έκφραση είναι $y \pm z = x \pm z$.

Έτσι, για παράδειγμα, το $y = x$ είναι ισοδύναμο με το $y + 2 = x + 2$.

Μπορούμε επίσης να υποκαταστήσουμε μία έκφραση από μία εξίσωση σε μία άλλη και να διατηρήσουμε την ισοδυναμία.

Για παράδειγμα, μπορεί να έχουμε $y = 2x$ και $x = 6z$. Σε αυτή την περίπτωση, είναι ισοδύναμο να γράψουμε $y = 2(6z) = 12z$.

Πολλαπλασιασμός και διαίρεση

Δεδομένης μιας εξίσωσης $y = x$, τότε γνωρίζουμε ότι η ισοδύναμη έκφραση είναι $3y = 3x$ ή $y/3 = x/3$. Αν πολλαπλασιάσουμε ή διαιρέσουμε την αριστερή πλευρά της εξίσωσης με μία μεταβλητή (ή με μία πιο πολύπλοκη αλγεβρική έκφραση), τότε θα πρέπει να πολλαπλασιάσουμε ή να διαιρέσουμε τη δεξιά πλευρά της εξίσωσης με την ίδια μεταβλητή (ή έκφραση). Διάρθρωση με το μηδέν δεν επιτρέπεται ωστόσο, και το να πολλαπλασιάσουμε με το μηδέν δεν είναι και πολύ χρήσιμο!

ΠΛΑΙΣΙΟ ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗΣ

Στο Κεφάλαιο 7, *Μέθοδοι, εργαλεία και τεχνικές*, παρουσιάσαμε τις βασικές αναλυτικές και εισαγωγικές τεχνικές που πρέπει να μάθουν οι φοιτητές για να κατανοήσουν τη μακροοικονομική.

Ως υπενθύμιση, τα οικονομικά υποδείγματα χρησιμοποιούν καμπύλες για να απεικονίσουν τη συμπεριφορά, η οποία μπορεί να είναι είτε *ex ante* (πριν από τη δράση και αντανάκλώντας την προγραμματισμένη ή επιθυμητή δράση από νοικοκυριά, επιχειρήσεις, την κυβέρνηση και ούτω καθεξής) ή *ex post* (πιο αντιπροσωπεύει τα πραγματικά αποτελέσματα, ως αποτελέσματα της δράσης).

Στο απλούστερο μακροοικονομικό υπόδειγμα των δαπανών, του εισοδήματος και της απασχόλησης συναντάμε μια καμπύλη συνολικής ζήτησης και μια καμπύλη συνολικής προσφοράς. Αυτές οι καμπύλες απεικονίζουν *ex ante* συμπεριφορά και μας λένε ποια περιμένουμε να είναι τα αποτελέσματα, δεδομένων άλλων συνθηκών στην οικονομία.

Πλαίσιο υπενθύμισης
Τα **πλαίσια υπενθύμισης** υποδεικνύουν εάν η νέα μάθηση και συζήτηση απαιτούν να επανεξεταστούν ιδέες από προηγούμενα κεφάλαια.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΕ ΤΟ ΜΟΝΟΙ ΣΑΣ

Μπορεί να ισχυριστείτε ότι αφού η νομοθεσία του κατώτατου μισθού δεν ήταν επιλογή των εργαζομένων αλλά της κυβέρνησης, η ανεργία που παράγει το κλασικό σύστημα μέσα από έναν υπερβολικά χαμηλό κατώτατο μισθό δε θα είναι εθελοντική. Τι πιστεύετε; Μπορεί η ανεργία υπό το πρίσμα του κλασικού συστήματος να θεωρηθεί εθελοντική όταν αυτή αποτελεί συνέπεια της κυβερνητικής νομοθεσίας για την επιβολή ενός κατώτατου μισθού πάνω από το επίπεδο ισορροπίας της;

Δοκιμάστε το μόνοι σας

Τα πλαίσια **Δοκιμάστε το μόνοι σας** σας καλούν να αναλάβετε δουλεμένα παραδείγματα ή απλές ασκήσεις για να διευκρινιστεί το υλικό που καλύφθηκε πρόσφατα.

Συμπέρασμα, βιβλιογραφικές αναφορές και σημειώσεις

Το **συμπέρασμα**, οι **βιβλιογραφικές αναφορές** καθώς και οι **όποιες σημειώσεις** εμφανίζονται ως σκιασμένο κείμενο στο τέλος του κάθε κεφαλαίου.

Συμπέρασμα

Αυτό το κεφάλαιο εξέτασε λεπτομερώς τη νεοκλασική κενυσιανή προσέγγιση που κυριαρχούσε στη μακροοικονομική για περισσότερο από ένα τέταρτο του αιώνα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Παρόλο που υποτίθεται ότι ήταν μια «κενυσιανή» προσέγγιση, στην πραγματικότητα βασίζονταν σε μεγάλο βαθμό στην ορθόδοξη οικονομική. Χρησιμοποίησε ένα απλοποιημένο υπόδειγμα IS-LM που βασίστηκε στην ταυτόχρονη εκκαθάριση στις αγορές χρήματος και αγαθών. Μπορεί να υπάρξουν αποκλίσεις από μια ισορροπία πλήρους απασχόλησης, αλλά οι μηχανισμοί της αγοράς θα μεταφέρουν (τελικά) την οικονομία στην πλήρη απασχόληση. Η άποψη αυτή όχι μόνο κυριάρχησε στον ακαδημαϊκό χώρο, αλλά αποτέλεσε επίσης τη βάση πολλών πολιτικών.

Λόγω πολιτικών, προγνωστικών και θεωρητικών αποτυχιών, το υπόδειγμα IS-LM εγκαταλείφθηκε σταδιακά από ακαδημαϊκούς (αν και εξακολουθεί να βρίσκεται στη σκηνή πολλών υπεύθυνων χάραξης πολιτικής και μερικών σημαντικών καθηγητών Οικονομικών). Στο Κεφάλαιο 30 θα συζητήσουμε το υπόδειγμα της νέας μακροοικονομικής συναίνεσης, που αντικατέστησε την IS-LM ως κυρίαρχο υπόδειγμα. Θα δούμε ότι ενώ υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο, εξακολουθεί να υπάρχει ένα κοινό πλαίσιο ισορροπίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Fisher, I. (1933). "The Debt-Deflation Theory of Great Depressions" *Econometrica*, 1(4), 337-57.
- Foley, D. K. (1975). "On Two Specifications of Asset Equilibrium in Macroeconomic Models", *Journal of Political Economy*, 83(2), 303-24.
- Hicks, J. R. (1937). "Mr. Keynes and the 'Classics': A Suggested Interpretation", *Econometrica*, 5(2), 147-59.
- Hicks, John (1975). "Revival of Political Economy: The Old and the New", *The Economic Record*, 51(135), 365-7.
- Hicks, J. (1980). "IS-LM: 'An Explanation'", *Journal of Post Keynesian Economics*, 3(2), 139-54.
- Holmes, A. (1969). "Operational Constraints on the Stabilization of Money Supply Growth", στο *Controlling Monetary Aggregates*, Federal Reserve Bank of Boston, 65-77.
- Kalecki, M. (1944). "Professor Pigou on the 'Classical Stationary State'. A Comment", *The Economic Journal*, 54(213), 131-2.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, London: Macmillan, 1957 Reprint.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το βιβλίο αυτό παρουσιάζει μία ολοκληρωμένη, πανεπιστημιακού επιπέδου μελέτη της μακροοικονομικής από τη σκοπιά της σύγχρονης νομισματικής θεωρίας (Modern Monetary Theory – MMT).

Η προσέγγισή μας στηρίζεται στον τρόπο λειτουργίας θεσμών του πραγματικού κόσμου και περιγράφει σαφώς τις δυνατότητες χάραξης πολιτικής των κεντρικών κυβερνήσεων. Συνεπώς, ξεκινούμε τη μαθησιακή διαδικασία βάζοντας τις κυβερνήσεις που εκδίδουν νόμισμα στην πρώτη γραμμή.

Θέλουμε οι φοιτητές να κατανοήσουν πώς λειτουργεί ένα σύγχρονο νομισματικό σύστημα, πώς αλληλοεπιδρούν οι κρατικοί και μη κρατικοί τομείς, πώς αλληλοεπιδρούν η κεντρική τράπεζα και οι τράπεζες, πώς λειτουργεί η αγορά εργασίας, ποιος είναι ο αντίκτυπος του εμπορίου και των ροών κεφαλαίων στα οικονομικά αποτελέσματα και πολλά άλλα.

Οι φοιτητές θα εκτιμήσουν ποιες είναι οι διαθέσιμες επιλογές της κυβέρνησης που εκδίδει νόμισμα και πώς η δημοσιονομική και η νομισματική πολιτική μπορούν να χρησιμοποιηθούν με σκοπό να ενισχυθεί η ευημερία ενός έθνους.

Σε αντίθεση με προηγούμενες πλουραλιστικές προσεγγίσεις για τη μακροοικονομική στις οποίες η διάταξη της ύλης αρχίζει με μια παρουσίαση της τυποποιημένης μακροοικονομικής του κυρίαρχου ρεύματος (που κυριαρχείται από την προσέγγιση του νέου κενυσιανισμού), και μόνο τότε ασκείται κάποια κριτική και εκφράζονται κάποιες ενστάσεις του «πραγματικού κόσμου» στην εννοιολογική δομή και διαμόρφωση, εμείς αισθανόμαστε ότι οι φοιτητές ενημερώνονται καλύτερα αν χτίζουμε την αφήγηση από το μηδέν, με βάση την κατανόηση του πώς λειτουργεί στην πραγματικότητα το νομισματικό σύστημα. Ακολουθούμε αυτή την προσέγγιση, επειδή πιστεύουμε ότι η επικρατούσα τάση της μακροοικονομικής δεν παρέχει συνεκτική γνώση μέσω της οποίας να κατανοήσουμε αυτές τις πραγματικές λειτουργίες νομισματικής πολιτικής.

Πιστεύουμε ότι οι φοιτητές που διδάσκονται με την παραδοσιακή προσέγγιση εισάγονται σε έννοιες και εξηγήσεις για το πώς το νομισματικό σύστημα λειτουργεί οι οποίες είναι απλά εσφαλμένες όταν εφαρμόζονται στον πραγματικό κόσμο. Οι μεγάλες αδυναμίες αυτής της προσέγγισης έχουν κατά καιρούς καταστροφικές συνέπειες. Απλά σκεφτείτε την παγκόσμια οικονομική κρίση (ΠΟΚ). Οι οικονομολόγοι του κυρίαρχου ρεύματος δεν την πρόβλεψαν και, όταν ο κόσμος βρισκόταν στο χείλος μιας συνολικής οικονομικής κατάρρευσης, πολλοί υποστήριξαν περικοπές κρατικών δαπανών για να διατηρήσουν χαμηλά τα δημοσιονομικά ελλείμματα. Εναλλακτικά, σκεφτείτε τα δυσεπίλυτα προβλήματα στην ευρωζώνη – προβλήματα που εντοπίστηκαν από τους οικονομολόγους της MMT ακόμη και πριν από την εισαγωγή του ευρώ, αλλά εξακολουθούν να είναι πέρα από την κατανόηση των οικονομολόγων του κυρίαρχου ρεύματος.

Ανάμεσα σε άλλα λάθη, η συμβατική προσέγγιση χρησιμοποιήθηκε για να σχηματιστούν προβλέψεις ότι η ποσοτική χαλάρωση θα οδηγούσε σε επιτάχυνση του πληθωρισμού. Θεωρήθηκε ότι τα αυξανόμενα δημοσιονομικά ελλείμματα θα οδηγούσαν σε αύξηση των επιτοκίων και των αποδόσεων των ομολόγων και ότι οι κυβερνήσεις θα ξέμεναν από χρήματα. Επίσης, θεωρήθηκε ότι η υιοθέτηση του ευρώ θα επέτρεπε στις ευρωπαϊκές χώρες να συγκλίνουν προς υψηλά και βιώσιμα ποσοστά μεγέθυνσης, με αύξηση του βιοτικού επιπέδου για όλους. Καμία από αυτές τις προβλέψεις δεν αποδείχτηκε ακριβής, αλλά οι κυβερνήσεις που ακολούθησαν αυτού του είδους συμβουλές οδήγησαν εκατομμύρια εργαζόμενους στην ανεργία και διασφάλισαν ότι η οικονομική ανάκαμψη θα είναι μια μακρά, παρατεταμένη και επίπονη διαδικασία. Η βιβλιογραφία δείχνει ότι οι οικονομολόγοι που εργάζονται

στην παράδοση της ΜΜΤ ήταν πολύ πιο προφητικοί ως προς την κατανόησή τους σχετικά με το γιατί συνέβη η ΠΟΚ και γιατί οδήγησε γρήγορα σε ακόμη χειρότερη κρίση στη ζώνη του ευρώ, καθώς και ποια θα ήταν τα πιθανά αποτελέσματα των επακόλουθων κυβερνητικών παρεμβάσεων.

Πιστεύουμε, λοιπόν, ότι μία προσέγγιση που ξεκινά με μία καλή κατανόηση του πώς λειτουργεί το νομισματικό σύστημα και ποιες είναι οι δυνατότητες της κυβέρνησης ως εκδότη νομίσματος μέσα σε αυτό –το σήμα κατατεθέν της προσέγγισης της ΜΜΤ– προσφέρει μία πολύ σταθερή πλατφόρμα για τους φοιτητές να μάθουν για την οικονομία.

Ενώ κάνουμε μία λεπτομερή περιγραφή των καθημερινών λειτουργιών των οικονομικών θεσμών (η κυβέρνηση, η κεντρική τράπεζα, οι εμπορικές τράπεζες, τα νοικοκυριά, οι επιχειρήσεις, οι εμπορικές οντότητες και ούτω καθεξής), έχουμε επίσης επίγνωση του παρελθόντος. Προκειμένου να παράσχουμε στους φοιτητές μία συμφραζόμενη προοπτική, τους εισάγουμε επίσης σε μία πλούσια ιστορική ανάλυση, τόσο από την άποψη της ιστορίας της οικονομικής σκέψης αλλά και της οικονομικής ιστορίας των εθνών. Υπάρχουν πολλά να διδαχθούμε από την Ιστορία. Πολλές από τις τρέχουσες συζητήσεις σχετικά με τις επιλογές πολιτικής είναι απλώς επαναλήψεις των συζητήσεων του χτες. Πιο εύστοχα, κάποιες προτάσεις που γίνονται σήμερα έχουν ήδη κατηγορηματικά αποδειχτεί στο παρελθόν ότι είναι κακές επιλογές. Πιστεύουμε ότι οι φοιτητές πρέπει να γνωρίζουν αυτά τα ζητήματα, έτσι ώστε να είναι καλύτερα ενημερωμένοι για τις εφικτές πολιτικές επιλογές που είναι στη διάθεση της κυβέρνησης.

Πιστεύουμε ότι οι έννοιες που προέρχονται από τις γνωστικές επιστήμες, όπως η πλαισίωση και η γλώσσα, είναι σημαντικά συστατικά στοιχεία στη διεξαγωγή μιας ενημερωμένης οικονομικής αφήγησης και γραπτής έκθεσης. Στο πλαίσιο αυτό, ένα ιδιαίτερα καινοτόμο χαρακτηριστικό αυτού του βιβλίου είναι ότι δείχνει στους φοιτητές πώς χρησιμοποιούμε τη γλώσσα για να πλαισιώσουμε την οικονομική αφήγηση, να μεταφέρουμε οικονομικές έννοιες και να σχηματίσουμε επιλογές πολιτικής. Με τον τρόπο αυτό, τοποθετούμε τη μακροοικονομική σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικών επιστημών, το οποίο θεωρούμε ότι εμπλουτίζει τη μαθησιακή εμπειρία.

Δεν έχουμε διστάσει να αναγνωρίσουμε τα οφέλη της τυποποίησης: της χρήσης μαθηματικών και στατιστικών τεχνικών. Το βιβλίο παρέχει μία περιεκτική εισαγωγή σε πιο τεχνικές πτυχές του θέματος – οι φοιτητές θα αποκτήσουν γνώσεις μαθηματικών τεχνικών, όχι μόνο με σκοπό την εκμάθησή τους αλλά και επειδή αυτό θα τους βοηθήσει να αποκτήσουν μια πιο ουσιαστική κατανόηση της ύλης.

Επιπλέον, οι φοιτητές θα μάθουν πώς να ασχολούνται με δεδομένα του πραγματικού κόσμου και πώς να εφαρμόσουν αυτές τις γνώσεις σε καταστάσεις του πραγματικού κόσμου. Αυτό το θεωρούμε απαραίτητη προετοιμασία γι' αυτούς από τη στιγμή που εισέρχονται στο επαγγελματικό στάδιο της ζωής τους και οφείλουν να προετοιμάσουν ουσιαστικό οικονομικό σχολιασμό.

Η μακροοικονομική είναι ένας συναρπαστικός τομέας μελέτης, επειδή έχει βαθιά επίδραση στην καθημερινή μας ζωή και στην ευημερία των λαών μας.

Θέλουμε οι φοιτητές που χρησιμοποιούν αυτό το βιβλίο να αποκτήσουν βαθιά γνώση του τομέα της μακροοικονομικής, προκειμένου να εξοπλιστούν με τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για να μπορούν να κατανοήσουν σημαντικές μακροοικονομικές συζητήσεις και να είναι σε θέση να συμμετέχουν εποικοδομητικά σε αυτές.

Ελπίζουμε να απολαύσετε το ταξίδι.

William F. Mitchell
L. Randall Wray
Martin J. Watts
Οκτώβριος 2018

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το συνολικό έργο που εμπεριέχεται σε αυτό το βιβλίο είναι αφιερωμένο στα εκατομμύρια των ανώνυμων ανέργων οι οποίοι έχουν στερηθεί την ευκαιρία να ζήσουν μια εκπληρωμένη ζωή λόγω της εφαρμογής των νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών υποκινούμενων από ορθόδοξους οικονομολόγους, οι οποίοι, δυστυχώς, δεν υπέφεραν από το κόστος των επιλογών τους.

Οι συγγραφείς θα ήθελαν να ευχαριστήσουν ιδιαίτερα τη Melinda Hannan (CofFEE) για την πολύτιμη διοικητική και εκδοτική βοήθεια που τους προσέφερε.

Οι συγγραφείς έχουν λάβει σημαντική ανατροφοδότηση από τους πολλούς φοιτητές στο Πανεπιστήμιο του Missouri-Kansas City και στο Πανεπιστήμιο του Newcastle, που εκτέθηκαν σε αυτό το υλικό καθώς εξελισσόταν, και τους ευχαριστούν ιδιαίτερα.

Επίσης, θα ήθελαν να ευχαριστήσουν για τη συνεισφορά και την καθοδήγηση, που προέκυψαν από αμέτρητες συζητήσεις, τους συναδέλφους Warren Mosler, Mat Forstater, Stephanie Kelton, Pavlina Tcherneva, Eric Tymoigne, Yeva Nersisyan, Flavia Dantas, James Juniper, Andrew Nadolny, Tim Sharpe, John Henry, Jan Kregel, Steve Fazzari, Wynne Godley και Hyman Minsky.

Σε προσωπικό επίπεδο, ο Bill θα ήθελε να ευχαριστήσει τη Louisa για τη συνεχή υποστήριξή της, τη σημαντική εποπτεία και την αγάπη της. Ο Randy θα ήθελε να ευχαριστήσει τους Shona, Xinhua, Shane, Alina και Allison για την υπομονή τους. Ο Martin θα ήθελε να ευχαριστήσει τους Linda, Rachel, Ben και Clare για την ανεκτικότητα τους, καθώς ανέμεναν το βιβλίο να είχε ολοκληρωθεί πριν από μερικά χρόνια! Επίσης, ο Martin ευχαριστεί την ανιψιά του Gemma, η οποία έχει διατηρήσει το ενδιαφέρον της γι' αυτό το έργο, παρόλο που ο κλάδος εξειδίκευσής της είναι η νομική και η ψυχολογία!

Ενώ πολλοί έχουν προσφέρει βοήθεια και συμβουλές, όλα τα σφάλματα παραμένουν ευθύνη των συγγραφέων.

Δομή κεφαλαίου

1.1 Τι είναι η οικονομική επιστήμη; Δύο απόψεις

1.2 Η οικονομική επιστήμη και ο δημόσιος σκοπός

1.3 Τι είναι η μακροοικονομική;

Συμπέρασμα

Βιβλιογραφικές αναφορές

Μαθησιακοί στόχοι

- Η κατανόηση ότι η μακροοικονομική αναλύει τη συμπεριφορά των μεγεθών, όπως η απασχόληση, η ανεργία, το ΑΕΠ και ο πληθωρισμός, ενώ η μικροοικονομική μελετάει τη συμπεριφορά των επιμέρους οικονομικών παραγόντων, κυρίως των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων.
- Η αναγνώριση ότι η μακροοικονομική είναι ένας αμφισβητούμενος πανεπιστημιακός κλάδος με δύο μεγάλες σχολές σκέψης, οι οποίες διαφέρουν ως προς τις απόψεις τους σχετικά με την αποτελεσματικότητα των αγορών και τον ρόλο της κυβέρνησης.
- Η αναγνώριση ότι οι κλάδοι των κοινωνικών και φυσικών επιστημών διαθέτουν τη δική τους γλώσσα, με τη μορφή εννοιών και θεωριών, κι αυτές αποτελούν τη βάση για την κατανόηση, κι όχι απλώς την περιγραφή, των σχετικών φαινομένων.

1.1 Τι είναι η οικονομική επιστήμη; Δύο απόψεις

Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Harry Truman λέγεται ότι ζήτησε έναν «μονόπλευρο» οικονομολόγο, επειδή ήταν τόσο συγχυσμένος με τους οικονομικούς του συμβούλους, που πάντα του έλεγαν: «Λοιπόν, από τη μία πλευρά, θα μπορούσαμε να κάνουμε το Χ, αλλά από την άλλη πλευρά, θα μπορούσαμε να κάνουμε το Ψ» – το «Ψ» ήταν συνήθως η ακριβώς αντίθετη πολιτική από το «Χ».

Η ιστορία είναι φυσικά αστεία, αλλά αναδεικνύει ένα πρόβλημα που είναι πανταχού παρόν σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες. Δυστυχώς, η οικονομική επιστήμη μερικές φορές υποβιβάζεται σε κάτι σαν τη «μελέτη της διαδικασίας λήψης αποφάσεων των επιχειρήσεων» ή απλώς σε έναν κλάδο των μαθηματικών, μια άποψη η οποία έχει διαμορφωθεί εν μέρει από την έντονη χρήση των μαθηματικών και των μοντέλων σε μεγάλο μέρος του κλάδου. Αυτή η θεώρηση της οικονομικής επιστήμης ως «της επιστήμης των αποφάσεων»

προϋποθέτει έναν τελείως τεχνητό, υποτιθέμενο κόσμο υπερ-ορθολογικών ρομπότ που ενεργούν επί μονίμου βάσεως για να μεγιστοποιήσουν την ευχαρίστηση και να αποφύγουν τον πόνο. Αν κάτι τέτοιο ήταν αλήθεια, θα ήταν εύκολο φυσικά για τους συμβούλους του Truman να έχουν καταλήξει στο να ακολουθήσουν τη μία «σωστή» πολιτική. Αντί να συμβεί κάτι τέτοιο, αυτό το βιβλίο θα λάβει μια ευρύτερη προοπτική του κλάδου της οικονομικής επιστήμης, περιλαμβάνοντάς τη στις κοινωνικές επιστήμες. Όπως δείχνει η εμπειρία του Truman, η οικονομική επιστήμη είναι τόσο δύσκολη όσο οι άλλες κοινωνικές επιστήμες, όπως η ψυχολογία και οι πολιτικές επιστήμες, επειδή κι αυτή αφορά την ανθρώπινη συμπεριφορά που λαμβάνει χώρα σε μια σφαίρα που έχουμε ορίσει ως «οικονομία», η οποία από μόνη της είναι δύσκολο να οριστεί και να οριοθετηθεί σε σχέση με άλλες περιοχές της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης. Δεδομένου ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά –ως το κύριο θέμα των κοινωνικών επιστημών– είναι περίπλοκη, συχνά δεν κατανοούμε τις αιτίες της ή ακόμη και τη φύση της, ενώ κατανοούμε ακόμη λιγότερο πώς να την επηρεάσουμε κατά έναν επιθυμητό τρόπο. Ακόμα κι αν γνωρίζουμε το αποτέλεσμα που θα θέλαμε να επιτύχουμε (ας πούμε, πιο έξυπνα και πιο ευτυχισμένα παιδιά), δε γνωρίζουμε με βεβαιότητα ποιες επιλογές πολιτικής θα παρήγαν το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Ενώ ίσως πιστεύουμε ότι είναι χρήσιμο να διαχωρίσουμε την «οικονομία» από την υπόλοιπη κοινωνική ζωή, και να εφαρμόσουμε την «οικονομική επιστήμη» στη μελέτη αυτού του συγκεκριμένου κομματιού της ζωής, αναγνωρίζουμε ότι ο διαχωρισμός είναι αναγκαστικά αυθαίρετος. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει τελείως ξεχωριστός τομέας που λέγεται «οικονομική ζωή», που σημαίνει ότι η οικονομική επιστήμη είναι συνδεδεμένη με και περιλαμβάνει ευρήματα από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες.

Επιπλέον, θέλουμε να τονίσουμε ότι δεν υπάρχει ένας και μοναδικός τρόπος για να «κάνει» κάποιος οικονομικά. Σε αυτό το βιβλίο θα χρησιμοποιήσουμε μια ποικιλία μεθόδων και προσεγγίσεων για να κατανοηθεί η έννοια της «οικονομίας». Κατά καιρούς θα αναφερθούμε σε έρευνες και μεθόδους από άλλους κλάδους. Θα χρησιμοποιήσουμε λίγα μαθηματικά και μοντελοποίηση. Επειδή πιστεύουμε ότι η ιστορία της οικονομίας, όπως και η ιστορία της οικονομικής σκέψης, μας βοηθά να κατανοήσουμε τη σημερινή οικονομία, θα κοιτάξουμε πίσω στον χρόνο, τόσο από την άποψη των οικονομικών γεγονότων αλλά και για να εξετάσουμε τις αντιλήψεις των μεγάλων στοχαστών του παρελθόντος.

Στο υπόλοιπο αυτής της ενότητας θα περιγράψουμε εν συντομία τις δύο κύριες προσεγγίσεις για την οικονομική επιστήμη που ακολουθούν οι εν λόγω στοχαστές, καθώς και οι σημερινοί οικονομολόγοι. Είναι πάντα επικίνδυνο να βάζουμε τα άτομα και τις θεωρίες τους σε κατηγορίες. Ακριβώς όπως ένας πολιτικός σε ένα πολιτικό κόμμα (ας πούμε, το Εργατικό Κόμμα στην Αυστραλία ή το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα στην Αμερική) θα εκφράσει πολλές απόψεις τις οποίες συμμερίζονται τα περισσότερα μέλη του κόμματος, κατά πάσα πιθανότητα θα έχει επίσης ορισμένες απόψεις που είναι πιο συνεπείς με εκείνες ενός αντίπαλου κόμματος. Αυτό ισχύει και για τους οικονομολόγους. Παρ' όλα αυτά, είναι χρήσιμο να εντοπιστούν οι δύο γενικές προσεγγίσεις στην οικονομική επιστήμη που κυριάρχησαν μεγάλο μέρος της συζήτησης κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων.

Αν θυμηθούμε την ιστορία για τη σύγκυση του Προέδρου Truman, μπορούμε να σκεφτούμε τις «δύο πλευρές» της οικονομικής επιστήμης ως την ορθόδοξη ή νεοκλασική προσέγγιση, από την οποία έχουν προκύψει μια σειρά σχετικών κατευθύνσεων, και την ετερόδοξη ή κεϋνσιανή/θεσμική/μαρξιστική προσέγγιση, η οποία επίσης είναι μια «ευρεία ομάδα». Ας εξετάσουμε την καθεμιά με τη σειρά της, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι πρέπει να γενικεύσουμε.

Ορθόδοξη, νεοκλασική προσέγγιση

Στη νεοκλασική προσέγγιση γίνεται μια σημαντική υπόθεση για την ανθρώπινη φύση: Τα άτομα επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν την ευχαρίστηση και να αποφύγουν τον πόνο. Η ευχαρίστηση ορίζεται ως «χρησιμότητα» (utility), έτσι λοιπόν τα άτομα επιδιώκουν τη συμπεριφορά που μεγιστοποιεί τη χρησιμότητα κι αποφεύγουν τη «δυσχρηστία» (disutility) του πόνου. Επιπλέον, τα ορθολογικά άτομα είναι ιδιοτελή, επιδιώκουν δηλαδή να μεγιστοποιήσουν τη δική τους χρησιμότητα και δε λαμβάνουν ούτε χρησιμότητα ούτε δυσχρηστία από τις εμπειρίες των άλλων. Η νεοκλασική οικονομική επιστήμη υποθέτει ότι τα άτομα είναι «ορθολογικά», που σημαίνει ότι μεγιστοποιούν τη χρησιμότητα, δεδομένων των όποιων περιορισμών. Αν δεν υπήρχαν περιορισμοί, η νεοκλασική σκέψη υποστηρίζει ότι τα άτομα θα μεγιστοποιούσαν τη χρησιμότητα στο έπακρο. Ωστόσο, τα άτομα περιορίζονται από τους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους, οι οποίοι αναφέρονται στη νεοκλασική οικονομική επιστήμη ως «ατομικές πηγές πόρων». Μια αμοιβαία επωφελής ανταλλαγή αναδιανέμει τους πόρους σύμφωνα με τις προτιμήσεις, αυξάνοντας τη χρησιμότητα και των δύο μερών στο εμπόριο.

Στην υποτιθέμενη ελεύθερη αγορά, οι ανταλλαγές πραγματοποιούνται σε ανταγωνιστικά προσδιορισμένες σχετικές τιμές (οι σχετικές τιμές είναι αναλογίες: για παράδειγμα: ένα ελάφι = τρεις κάστορες = έξι κουνέλια = δύο σακιά σιτάρι = δέκα ώρες υπηρεσίες εργατικού δυναμικού). Οι συμμετέχοντες στις αγορές εκλαμβάνουν τις σχετικές τιμές ως μηνύματα. Η σχετική έλλειψη θα προκαλέσει την αύξηση στην τιμή ενός εμπορεύματος, παρακινώντας τους προμηθευτές να παράγουν κι άλλο και τους αγοραστές να απαιτήσουν λιγότερο. Για παράδειγμα, εάν η προσφορά φοιτητών Οικονομίας δεν επαρκεί για να καλύψει τη ζήτηση για οικονομολόγους, ο μισθός των οικονομολόγων σε σχέση με των ιστορικών, για παράδειγμα, αυξάνεται. Αυτό αποτελεί μήνυμα για τους φοιτητές ότι θα πρέπει να μεταβούν από τις σπουδές στην Ιστορία σε σπουδές στην Οικονομική Επιστήμη. Την ίδια στιγμή, οι εργοδότες προσπαθούν να βρουν, στο πλαίσιο του αποδεκτού, ικανούς –αλλά φθηνότερους– αναπληρωτές: φοιτητές Πολιτικών Επιστημών, για παράδειγμα. Καθώς η προσφορά των οικονομολόγων αυξάνεται, το σχετικό πλεονέκτημα μισθού για τους φοιτητές της Οικονομικής Επιστήμης πέφτει. Φυσικά, κι άλλοι παράγοντες παίζουν αποφασιστικό ρόλο, αλλά το σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι σχετικές τιμές λειτουργούν ως μηνύματα και σε αυτούς που προσφέρονται (φοιτητές Οικονομικής Επιστήμης) και σε αυτούς που ζητούν (εργοδότες των οικονομολόγων).

Ως ισορροπία ορίζεται το σύνολο των σχετικών τιμών που «ξεκαθαρίζουν» τις αγορές· μια «γενική ισορροπία» είναι ένα πλήρες σύνολο τιμών για να ξεκαθαριστούν όλες οι αγορές. Η περίφημη παρομοίωση με «**αόρατο χέρι**» που έκανε ο Adam Smith καλείται να εξηγήσει πώς οι αγορές οδηγούνται προς τις τιμές ισορροπίας. Μια ερμηνεία του παραλληλισμού με «αόρατο χέρι» είναι ότι με την παραγωγή εκκαθαριστικών τιμών στην αγορά, η αγορά παρέχει τα μηνύματα που καθοδηγούν τα άτομα να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητά τους, ενώ παρέχει επίσης το κοινωνικό ή δημόσιο αγαθό της διασφάλισης ότι η ζήτηση και η προσφορά εξισορροπούνται. Για να κατανοήσουμε την ιδέα του «αόρατου χεριού», θα μπορούσαμε να οραματιστούμε μια λαϊκή αγορά αγροτικών προϊόντων που πραγματοποιείται σε μια πλατεία ένα Σαββατοκύριακο. Οι αγρότες φέρνουν τα φρούτα και τα λαχανικά τους νωρίς το πρωί του Σαββάτου, διαφημίζοντας τις τιμές στις οποίες είναι διατεθειμένοι να κάνουν πωλήσεις. Κατά τη διάρκεια της ημέρας, κάποιοι ανακαλύπτουν ότι τις έχουν βάλει πολύ χαμηλά (αντιμετωπίζοντας, έτσι, έναν γρήγορο ρυθμό πωλήσεων που θα μειώσει το απόθεμά τους πάρα πολύ σύντομα), ενώ άλλοι τις έχουν βάλει πολύ υψηλά. Την ίδια στιγμή, οι καταναλωτές προσαρμόζουν τις τιμές των κρατήσεών τους (το μέγιστο που θα πληρώσουν για μια δεδομένη ποσότητα/ποιότητα), καθώς και τις επιθυμητές ποσότητες τους με βάση τις τιμές προσφοράς. Οι τιμές προσαρμόζονται κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου με σκοπό να μεγιστοποιηθούν τα έσοδα αλλά και να διασφαλιστεί παράλληλα ότι οι αγρότες δε θα επιστρέφουν στο σπίτι τους με απούλητα προϊόντα. Σε αυτή την αφήγηση, η ορθολογική συμπεριφορά των παραγωγών και των καταναλωτών θα προσαρμόσει τις τιμές, έτσι ώστε «η προσφορά να ισούται με τη ζήτηση»· δηλαδή, όλα τα φρούτα και τα λαχανικά να έχουν πουληθεί.

Το χέρι είναι «αόρατο», καθοδηγώντας τα άτομα και την οικονομία στο σύνολό της προς την ισορροπία, χωρίς την ανάγκη μιας αρχής. Για τον λόγο αυτό, η κυβέρνηση δεν είναι αναγκαίο να διαχειριστεί την οικονομία. Αν και πρόκειται για ένα άλμα ανάλυσης, το επόμενο βήμα σε αυτή την αφήγηση της «ελεύθερης αγοράς» είναι να επεκτείνουμε την παρομοίωση της λαϊκής αγοράς στο σύνολο της οικονομίας. Εάν όλες οι τιμές και οι μισθοί ήταν ευέλικτοι, δε θα ξεπουλούσε κάθε αγορά, συμπεριλαμβανομένων των αγορών εργασίας κάθε είδους ειδικότητας, με τη ζήτηση να ισοδυναμεί με την προσφορά σε καθεμιά από τις αγορές; Θα ήταν λογικό για κάθε μεμονωμένο προμηθευτή ή αγοραστή να αρνηθεί πεισματικά την καθοδήγηση που παρέχεται από το «αόρατο χέρι»; Φαίνεται ότι το σύνολο της οικονομίας θα μπορούσε να καταλήξει σε μια μεγάλη **γενική ισορροπία**, με ένα σύνολο τιμών και μισθών (ένα για κάθε τύπο προϊόντος ή για κάθε είδος εισροής στην παραγωγή του) που κάνει εκκαθάριση σε κάθε αγορά.

Η κυβέρνηση σίγουρα διαδραματίζει έναν ρόλο στον καθορισμό και στην εφαρμογή των κανόνων, στην παροχή εθνικής ασφαλείας και (ίσως) στην παροχή ενός κοινωνικού δικτύου ασφαλείας. Σύμφωνα όμως με την ερμηνεία του Smith, η κυβέρνηση δε χρειάζεται να κατευθύνει τα άτομα προς την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, διότι αντιδρώντας στα σημάδια των τιμών και επιδιώκοντας τα δικά τους συμφέροντα, τα άτομα στην ουσία ενεργούν προς το δημόσιο συμφέρον.

Υπάρχει ένα ακόμη σημαντικό συμπέρασμα που μπορούμε να εξαγάγουμε από τη νεο-

κλασική οικονομική επιστήμη: «Παίρνετε αυτά που σας αξίζουν». Αν όλοι πάμε στην ελεύθερη αγορά για να κάνουμε αμοιβαία επωφελείς ανταλλαγές, όλοι επιδιώκουμε να μεγιστοποιήσουμε τη δική μας ατομική χρησιμότητα, η οποία υπόκειται στους περιορισμούς που θέτουν οι πόροι μας. Η κατανομή ισορροπίας μπορεί να ερμηνευθεί ως «δίκαιη». Αυτό δε σημαίνει ότι η κατανομή είναι ίση. Μερικοί θα έχουν μεγαλύτερη (και θα επιτυγχάνουν μεγαλύτερη χρησιμότητα) και άλλοι θα έχουν μικρότερη, αλλά αυτό γίνεται επειδή κάποιοι ξεκινούν με μεγαλύτερο κεφάλαιο (πόρων, ικανοτήτων και κινήτρου).

Στην ουσία, η ιδέα είναι ότι λαμβάνει κατανομή των πόρων κανείς με βάση τη δική του συμβολή στην αγορά. Εάν η τελική κατανομή είναι χαμηλή, είναι επειδή δεν έχει προσφέρει αρκετά στην αγορά: ίσως γεννήθηκε με λίγους πόρους, ίσως έκανε μια περιορισμένη επιλογή να κάνει λίγες σπουδές, και προτιμά την αναψυχή από την εργασία. Με άλλα λόγια, δεν πρέπει να κατηγορεί κανέναν παρά τον ίδιο του τον εαυτό για την πενιχρή κατανομή που του αντιστοιχεί.

Για να είμαστε σίγουροι, η νεοκλασική οικονομική επιστήμη έχει επίσης προβλέψει και για την κακή τύχη, τις εκ γενετής αναπηρίες και ούτω καθεξής. Ως εκ τούτου, η κοινωνική πολιτική παίζει τον ρόλο της με το να εμπλέκεται στην αλλαγή της κατανομής προκειμένου να προστατεύσει τους φτωχότερους και τους λιγότερο προνομιούχους. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, η κατανομή θα πρέπει να είναι μόνο υπόθεση της αγοράς, επειδή θα ανταμείψει κάθε συμμετέχοντα σύμφωνα με την παραγωγική συνεισφορά του στην αγορά: μια διάσταση δικαιοσύνης.

Τα τελευταία χρόνια, κάποιοι έχουν επικαλεστεί τη νεοκλασική προσέγγιση της οικονομικής επιστήμης για να υποστηρίξουν τη συντηρητική αντίδραση ενάντια στις οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις στις δυτικές χώρες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (αυτή η κίνηση γενικά ονομάζεται «νεοφιλελεύθερη» έξω από τις ΗΠΑ ή «νεο-συντηρητική» εντός των ΗΠΑ). Αυτή η «αντικυβερνητική» στάση συνδέεται στενά με τις κοινοβουλευτικές θητείες του Προέδρου Ronald Reagan στις ΗΠΑ και της πρωθυπουργού Margaret Thatcher στο Ηνωμένο Βασίλειο. Όταν ήταν υποψήφιος για την προεδρία το 1980, ο Reagan υποσχέθηκε να «πάρει την κυβέρνηση από τις πλάτες του λαού», ενώ η Thatcher ήταν διάσημη για το επιχείρημα ότι δεν υπάρχει κοινωνία, αντανακλώντας το ατομικιστικό πλαίσιο που εκπροσωπεί η νεοκλασική οικονομική επιστήμη.

Η συρρίκνωση της κυβέρνησης, και ιδιαίτερα η μείωση του δικτύου κοινωνικής προστασίας, είναι σύμφωνη με την άποψη ότι η κυβέρνηση πρέπει μόνο να «βρίσκει τα σωστά κίνητρα», και στη συνέχεια η «ελεύθερη αγορά» θα μεγιστοποιήσει την ατομική ευημερία, ενώ το «αόρατο χέρι» θα εξασφαλίσει ότι τα μηνύματα που δίνονται από τις αγορές καθοδηγούν τα άτομα να κάνουν ό,τι είναι καλύτερο για την οικονομία στο σύνολό της.

Ενώ οι νεοφιλελεύθερες/νεοσυντηρητικές πολιτικές είναι πιο στενά συνδεδεμένες με τα συντηρητικά πολιτικά κόμματα, ακόμη και τα μετριοπαθή και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα υιοθέτησαν αυτές τις πολιτικές σε όλη τη δεκαετία του 1990 και του 2000. Για παράδειγμα, ο Πρόεδρος Clinton των ΗΠΑ (Δημοκράτης) επανέλαβε την αποστροφή του Προέδρου Reagan για τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας όταν υποσχέθηκε να βάλει «τέλος στην

πρόνοια όπως την ξέρουμε» κατά την προεκλογική του εκστρατεία το 1992. Εξάλειψε το μεγαλύτερο πρόγραμμα καταπολέμησης της φτώχειας (ενίσχυση σε οικογένειες με συντηρούμενα τέκνα) και το αντικατέστησε με ένα πρόγραμμα υπό όρους, που προσπάθησε να αναγκάσει τους αποδέκτες του βοηθήματος να εργαστούν για να λάβουν το επίδομα («εργασιακό επίδομα» αντί για «επίδομα πρόνοιας»).

Εκτός των ΗΠΑ, κι άλλα αριστερά κόμματα, όπως το Εργατικό Κόμμα στο Ηνωμένο Βασίλειο, επεδίωξαν παρόμοιες στρατηγικές (όπως η «εργασία για το επίδομα ανεργίας»). Πολλά ευρωπαϊκά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είναι υπεύθυνα για τη δημοσιονομική λιτότητα, τις ιδιωτικοποιήσεις και τις απορρυθμίσεις που έχουν συμβεί στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση («ευρωζώνη»). Η νεοκλασική οικονομική θεωρία παρείχε ισχυρή δικαιολογία γι' αυτές τις αλλαγές της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, καθώς οι πολιτικοί επικαλούνταν τα λεγόμενα οφέλη από μια μεγαλύτερη εξάρτηση από «τα αποτελέσματα της αγοράς», μειώνοντας παράλληλα την «κυβερνητική παρέμβαση» στο πλαίσιο της λειτουργίας του «αόρατου χεριού».

Από τη δεκαετία του 1980, η νεοκλασική κυριαρχία στη δημόσια συζήτηση είναι τόσο ισχυρή, που τα περισσότερα πολιτικά κόμματα, τουλάχιστον όσον αφορά την οικονομική πολιτική, έχουν εναρμονιστεί με αυτές τις ιδέες. Θα δούμε ότι πολλές από τις πολιτικές αποφάσεις που βασίστηκαν σε μια προσήλωση σε αυτή τη σχολή σκέψης είχαν αρνητική έκβαση.

Τέλος, ας στραφούμε στον νεοκλασικό ορισμό της οικονομικής επιστήμης, καθώς αποτελεί μια πολύ ωραία περίληψη της προσέγγισης που υιοθετείται.

Νεοκλασικός ορισμός της οικονομικής επιστήμης: η μελέτη της κατανομής των ελάχιστων πόρων σε απεριόριστα θέλω.

Ο ορισμός αυτός συχνά περιγράφεται ως «το οικονομικό πρόβλημα» – δηλαδή, ενώ οι πόροι είναι ελάχιστοι, τα θέλω μας είναι απεριόριστα. Το «πρόβλημα» είναι ότι ποτέ δεν μπορούμε να ικανοποιήσουμε τα θέλω μας. Ενώ όλοι προσπαθούμε να «μεγιστοποιήσουμε τη χρησιμότητα», οι περιορισμοί στους πόρους μάς εμποδίζουν να πετύχουμε τη μέγιστη ευδαιμονία. Για τον λόγο αυτό, πολλοί αποκαλούν την οικονομική επιστήμη «μελαγχολική επιστήμη», προς αναγνώριση της άλυτης φύσης του «προβλήματος».

Μια άλλη δήλωση που συνήθως αποδίδεται σε οικονομολόγους είναι ότι «δεν υπάρχουν δωρεάν γεύματα», που επίσης προέρχεται από τον νεοκλασικό ορισμό της οικονομίας. Με άλλα λόγια, αφού οι πόροι είναι ελάχιστοι, υπάρχει πάντα μια διαπραγμάτευση. Αν μετακινούμε τους πόρους από τη μία χρήση στην άλλη, αναγκαστικά μειώνουμε την απόλαυση της πρώτης χρήσης υπέρ της απόλαυσης της δεύτερης. Για παράδειγμα, αν θέλουμε να έχουμε περισσότερα «όπλα», θα πρέπει να έχουμε λιγότερο «βούτυρο», κι αν θέλουμε να βελτιωθεί το επίπεδο ζωής του «Bob», θα πρέπει να μειώσουμε το βιοτικό επίπεδο της «Jill».

Για να κυριολεκτήσουμε, αυτό θα ίσχυε μόνο σε περίπτωση πλήρους χρήσης όλων των πόρων. Ωστόσο, με το «αόρατο χέρι» να διέπει την κατανομή των πόρων, οι ευέλικτες σχε-

τικές τιμές διασφαλίζουν ότι όλοι οι εν ανεπαρκεία πόροι χρησιμοποιούνται πλήρως. Η ιδέα είναι ότι οι τιμές πάντα θα πέφτουν μέχρι η προσφορά να εξισωθεί με τη ζήτηση, έτσι ώστε να μην υπάρχουν πόροι σε αχρηστία.

Σημειώστε, επίσης, ότι η διαπραγμάτευση μπορεί να είναι μόνο προσωρινή. Για παράδειγμα, εάν αφαιρέσουμε πόρους από την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και τους μεταφέρουμε στην παραγωγή επενδυτικών αγαθών που αυξάνουν την παραγωγική ικανότητα, τότε στο μέλλον μπορούμε να έχουμε (παράγουμε) περισσότερα καταναλωτικά αγαθά. Μέσα από την οικονομική μεγέθυνση μπορούμε να αυξήσουμε το επίπεδο της παραγωγής, έτσι ώστε και ο «Bob» και η «Jill» να μπορούν να έχουν περισσότερα. Αυτό, ωστόσο, δεν έρχεται σε αντίθεση με την προειδοποίηση ότι δεν υπάρχουν δωρεάν γεύματα. Για να έχουμε περισσότερη παραγωγή στο μέλλον, πρέπει να είμαστε πρόθυμοι να θυσιάσουμε λίγη κατανάλωση σήμερα.

Θα πούμε πολύ περισσότερα για τη νεοκλασική προσέγγιση στη συνέχεια του κειμένου. Ωστόσο, είναι καιρός να προχωρήσουμε στην εναλλακτική προσέγγιση.

Ετερόδοξη προσέγγιση – κεϋνσιανή/θεσμική/μαρξιστική

Υπάρχει μία δεύτερη, σημαντική παράδοση στην οικονομική επιστήμη, που υιοθετεί ένα πολύ διαφορετικό πλαίσιο. Δυστυχώς, δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το πώς να ονομαστεί. Μερικές φορές ονομάζεται «μη ορθόδοξη», που φαίνεται να τη φέρνει σε αντίθεση με την «ορθόδοξη» ή νεοκλασική οικονομική επιστήμη. Τα τελευταία χρόνια, πολλοί από αυτούς που εργάζονται στο πλαίσιο αυτής της παράδοσης έχουν συμφωνήσει στον όρο «ετερόδοξη», αλλά κι αυτό το επίθετο συνήθως ορίζεται ως «σε μη συμφωνία με αποδεκτές πεποιθήσεις». Ωστόσο, από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, η άποψη αυτή, που τώρα επισημαίνεται ως «ετερόδοξα» οικονομικά, ήταν στην πραγματικότητα η κυρίαρχη, και οι «ορθόδοξες» απόψεις ήταν αυτές που θα μπορούσαν να θεωρηθούν «ανορθόδοξες», υπό την έννοια ότι δεν ήταν η γνώμη της πλειονότητας!

Επιπλέον, ενώ όλοι οι ορθόδοξοι θεωρητικοί αποδέχονται επί της ουσίας τις αρχές της νεοκλασικής θεωρίας, η «ετεροδοξία» αποτελείται από μια σειρά καλά οργανωμένων και συνεκτικών σχολών σκέψης της οικονομίας.¹ Ενώ αυτές έχουν μία κοινή προσέγγιση, ταυτόχρονα αποκλίνουν μεταξύ τους με σημαντικούς τρόπους. Οι τρεις πιο σημαντικές από αυτές τις σχολές σκέψης είναι η μαρξιστική (κατά το έργο του Karl Marx), η θεσμική (σύμφωνα με το έργο του Thorstein Veblen) και η κεϋνσιανή (οπαδοί του John Maynard Keynes).²

Τι μπορούμε να κάνουμε; Παρά τις σημασιολογικές αντιρρήσεις που θέσαμε, θα συμμορφωθούμε με τις συμβάσεις και θα αποκαλέσουμε αυτή τη δεύτερη προσέγγιση ετερόδοξη ή κεϋνσιανή/θεσμική/μαρξιστική προσέγγιση. Ας εξετάσουμε το κοινό τους πλαίσιο.

Κατ' αρχάς, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση δεν υπάρχει «φυσική» ανθρώπινη συμπεριφορά: τουναντίον, η ανθρώπινη συμπεριφορά διαμορφώνεται κι αλλάζει από τα θεσμικά όργανα, τον πολιτισμό και την κοινωνία. Δεν υπάρχει τίποτα εγγενώς «φυσικό» στην ιδιοτελή (ή καλύτερα «εγωιστική») συμπεριφορά, ούτε θα ήταν τέτοια συμπεριφορά «ορθολογική»

υπό τη νεοκλασική έννοια. Οι άνθρωποι είναι κοινωνικά ζώα, και σε πολλούς πολιτισμούς η εγωιστική συμπεριφορά τιμωρείται και τα εγωιστικά άτομα εξοστρακίζονται. Από τη στιγμή που η ανθρώπινη επιβίωση απαιτεί συνεργασία, ο εγωισμός θα ήταν πραγματικά παράλογος, γιατί η απώλεια της υποστήριξης και των πόρων της ομάδας θα μείωνε τις πιθανότητες επιβίωσης του ατόμου. Σε όλες τις γνωστές κοινωνίες έχουν εξελιχθεί περίτεχνα τελετουργικά και παραδόσεις για την προώθηση της συνεργασίας, ακόμα και της θυσίας, για το κοινό καλό.

Η ανθρώπινη συμπεριφορά ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των κοινωνιών, και το οικονομικό σύστημα είναι ένας παράγοντας που βοηθά στον καθορισμό της κατάλληλης συμπεριφοράς μέσα σε κάθε κοινωνία. Η ιδιοτελής συμπεριφορά, είναι περισσότερο αποδεκτή σε ορισμένες κοινωνίες από ό,τι σε άλλες. Δεν είναι τυχαίο ότι η νεοκλασική οικονομική θεωρία αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό στις καπιταλιστικές κοινωνίες της Δύσης, και ιδιαίτερα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η «ορθολογική» συμπεριφορά, που αποδίδεται από τους νεοκλασικούς οικονομολόγους σε όλους τους ανθρώπους, αποτελεί στην πραγματικότητα μια αρκετά ακριβή περιγραφή της συμπεριφοράς των πρώιμων Βρετανών καπιταλιστών. Στο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο λειτούργησαν, το κυνήγι των δικών τους συμφερόντων, αδιαφορώντας για την ευημερία των άλλων (κυρίως των εργαζομένων τους), μπορεί να αύξησε τις πιθανότητες επιτυχίας τους ως καπιταλιστών. Επιπλέον, λειτούργησαν σε ένα εχθρικό πολιτικό κλίμα στο οποίο η βασιλεία και οι γαιοκτήμονες της αριστοκρατίας ήθελαν να προστατεύσουν την κυριαρχία της αγροτικής οικονομίας που τους ευνοούσε, και να διατηρήσουν ή και να αυξήσουν ακόμα το δικό τους μερίδιο στο μάλλον αδύναμο προϊόν της χώρας. Η κυβερνητική «παρέμβαση» ήταν σχεδόν πάντα κάτι κακό από τη σκοπιά των πρώτων καπιταλιστών, επειδή η κυβέρνηση ουσιαστικά λειτουργούσε προς το συμφέρον της βασιλείας και της αριστοκρατίας.

Δε θα συζητήσουμε την ιστορία της οικονομίας εδώ. Αυτό που θέλουμε να τονίσουμε είναι ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι εκπληκτικά εύπλαστη και επηρεάζεται με έναν πολύπλοκο τρόπο από τα έθιμα και τις παραδόσεις.

Επιπλέον, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι κάθε δράση που αναλαμβάνουμε πραγματικά «μεγιστοποιεί τη χρησιμότητα». Να αγοράσω αυτοκίνητο Renault ή Mazda; Μετά τη λήψη της απόφασης, μπορεί να έχω μια καλύτερη ιδέα για το ποια ήταν καλύτερη επιλογή με το πέρασμα του χρόνου, αλλά πιο πιθανό είναι ακόμη και μια δεκαετία αργότερα να μη γνωρίζω ποια θα ήταν η καλύτερη. Προφανώς, η επιλογή αυτή είναι σχετικά ασήμαντη κι απλή σε σύγκριση με τις περισσότερες οικονομικές επιλογές που πρέπει κανείς να κάνει. Στην πραγματικότητα, σχεδόν ποτέ δεν ξέρουμε αν πήραμε τη σωστή απόφαση για τη «μεγιστοποίηση» της χρησιμότητας, ακόμη κι εκ των υστέρων.

Σύμφωνα με την ετερόδοξη προσέγγιση, οι αποφάσεις και η συμπεριφορά εξαρτώνται από μια σειρά άλλων παραγόντων, όπως είναι η αβεβαιότητα, η δύναμη, οι διακρίσεις, οι προκαταλήψεις και ο διαχωρισμός. Το εύρος των επιλογών που είναι ρεαλιστικά στη διάθεση των ατόμων εξαρτάται από το στάτους τους, την κοινωνική τάξη, τη φυλή, τη θρησκεία και το φύλο, για παράδειγμα. Αυτοί οι «μη οικονομικοί» παράγοντες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό και περιορίζουν ακόμη και τις επιλογές μας.

Οι ετερόδοξοι οικονομολόγοι όλων των απόψεων απορρίπτουν την ιδέα ότι τα οικονομικά

αποτελέσματα κρίνονται από μια απρόσωπη αγορά που επιδιώκει μόνο να ισορροπήσει «την προσφορά και τη ζήτηση». Στον πραγματικό κόσμο, οι τιμές της αγοράς καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις επιχειρήσεις που έχουν δύναμη στην αγορά. Οι μισθοί καθορίζονται όχι για να «εκκαθαρίσουν» την αγορά εργασίας αλλά για να αντικατοπτρίσουν την έκβαση αμφισβητούμενων διαπραγματευτικών διαδικασιών μεταξύ των εργαζομένων και των εκπροσώπων του κεφαλαίου. Ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που ορίζεται από ταξική σύγκρουση. Σε γενικές γραμμές, οι εργαζόμενοι θέλουν να κερδίσουν όσο περισσότερα χρήματα μπορούν για την προσπάθεια που καταβάλλουν, ενώ τα αφεντικά θέλουν οι εργαζόμενοι να παράγουν όσο περισσότερο μπορούν πληρώνοντάς τους όσο το δυνατόν λιγότερο. Και, όπως θα συζητηθεί αργότερα, η ανεργία δεν μπορεί να εξαλειφθεί μέσω της μείωσης των μισθών, που εξαλείφει την υπερβολική προσφορά εργασίας· πράγματι, οι μειώσεις μισθών μπορούν να μειώσουν τη ζήτηση για εργασία και ως εκ τούτου να αυξήσουν την ανεργία. Γενικότερα, οι μισθοί κι άλλες τιμές δεν είναι απλά σημάδια του «αόρατου χεριού», αλλά καθορίζουν τα εισοδήματα, και συνεπώς επηρεάζουν τις πωλήσεις των επιχειρήσεων και τις αποφάσεις για το μέλλον. Για τον λόγο αυτό, ο καθορισμός των τιμών και των μισθών δεν εναποτίθεται συνήθως στο «αόρατο χέρι» της αγοράς.

Η ετεροδοξία έχει διαφορετική άποψη για το λεγόμενο «οικονομικό πρόβλημα» των ελάχιστων πόρων και των «απεριόριστων» θέλω. Τα θέλω δημιουργούνται, σε μεγάλο βαθμό, κοινωνικά, και δεν είναι καθόλου φυσικό οι άνθρωποι να έχουν «απεριόριστα» θέλω. Ενώ είναι αλήθεια ότι η σύγχρονη διαφήμιση λειτουργεί για να επεκτείνει συνεχώς τις επιθυμίες μας, αυτό μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω της εκπαίδευσης. Επιπλέον, οι πόροι είναι επίσης σε μεγάλο βαθμό δημιουργημένοι κοινωνικά. Ενώ είναι αλήθεια ότι μερικοί φυσικοί πόροι έχουν περιορισμένη προσφορά, μέσω καινοτομιών παράγονται συνεχώς υποκατάστατα. Για παράδειγμα, οι δυτικές κοινωνίες αντιμετώπισαν την πρώτη τους μεγάλη ενεργειακή κρίση κατά τον 19ο αιώνα, όταν οι φαλινοθήρες είχαν μειώσει σημαντικά τον αριθμό των φαλαινών, πηγή του λαδιού φάλαινας που χρησιμοποιούνταν για φωτισμό κι άλλους σκοπούς. Ωστόσο, η παραγωγή πετρελαίου και στη συνέχεια της ηλεκτρικής ενέργειας αντικατέστησε γρήγορα την ανάγκη για λάδι φάλαινας.

Επιπλέον, ο πιο σημαντικός πόρος σε κάθε οικονομία είναι η εργασία. Κατά έναν ειρωνικό τρόπο, στις καπιταλιστικές οικονομίες η προσφορά εργασίας βρίσκεται σχεδόν πάντα σε πλεόνασμα, δηλαδή πολλοί εργαζόμενοι μένουν άνεργοι. Είναι ειρωνικό το γεγονός ότι η νεοκλασική οικονομική επιστήμη ξεκινά από την υπόθεση ότι οι πόροι είναι ελάχιστοι, όταν το προφανές εμπειρικό γεγονός είναι ότι η εργασία δε χρησιμοποιείται επαρκώς. Κάθε θεωρία που ξεκινά με την υπόθεση ότι η εργασία βρίσκεται πάντα σε πλήρη χρήση, και ως εκ τούτου είναι ελάχιστη, αγνοεί μια κραυγαλέα αντίφαση. Ας δούμε τον ετερόδοξο ορισμό της οικονομικής επιστήμης.

Ετερόδοξος ορισμός της οικονομικής επιστήμης: η μελέτη της κοινωνικής δημιουργίας και κοινωνικής κατανομής των πόρων της κοινωνίας.

Σημειώστε ότι σε αντίθεση με τον ορθόδοξο ορισμό, η ετεροδοξία επικεντρώνεται στη δημιουργία πόρων. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της δημιουργίας είναι ένα συλλογικό και όχι ατομικό εγχείρημα: Οι άνθρωποι εργάζονται μαζί για να παράγουν τους πόρους της κοινωνίας. Και η διανομή καθορίζεται κοινωνικά, αντί να καθορίζεται από μια τεχνική σχέση (τη συμβολή κάποιου στη διαδικασία παραγωγής). Για παράδειγμα, τα εργατικά συνδικάτα συμμετέχουν σε συλλογικές διαπραγματεύσεις με τους εργοδότες τους, οι οποίοι συγκροτούν ομάδες για να κρατήσουν τους μισθούς σε χαμηλά επίπεδα.

Η πολιτική διαδικασία είναι επίσης σημαντική για τον καθορισμό της διανομής· η κυβέρνηση όχι μόνο παρέχει άμεσα έσοδα για (να απασχολήσει ή να υποστηρίξει) μεγάλα τμήματα της κοινωνίας, αλλά και θεσπίζει κατώτατους μισθούς, επιδόματα και τις συνθήκες εργασίας που πρέπει να πληρούνται από τους εργοδότες. Η κυβέρνηση είναι, επίσης, ένας δημιουργός πόρων· δεν τους χρησιμοποιεί μόνο. Οργανώνει και χρηματοδοτεί καινοτόμες έρευνες και ανάπτυξη (συχνά σε δικά της εργαστήρια), που στη συνέχεια χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία πόρων (συχνά από ιδιωτικές επιχειρήσεις). Αγοράζει επίσης απευθείας από τις επιχειρήσεις, ενθαρρύνοντάς τες να αυξήσουν τις προσλήψεις και την παραγωγή. Αυτές οι κυβερνητικές δραστηριότητες όχι μόνο αυξάνουν την παραγωγή, αλλά επηρεάζουν επίσης τη διανομή. Αυτό έχει γίνει καλά κατανοητό από τους ψηφοφόρους και τους εκπροσώπους τους στην κυβέρνηση, επειδή οι πολιτικές δημιουργούν νικητές και ηττημένους, κι αυτό συνήθως δε γίνεται με μηδενικό άθροισμα. Συνεπώς, ορισμένες πολιτικές μπορούν να δημιουργήσουν περισσότερους νικητές, ενώ άλλες μπορεί να δημιουργήσουν περισσότερους ηττημένους.

Η δύναμη, οι διακρίσεις, οι συμπράξεις και η συνεργασία· όλα παίζουν ρόλο στον καθορισμό του ποιος παίρνει τι. Το θέμα είναι ότι η κοινωνία δε χρειάζεται να αφήσει «την αγορά» να αποφασίσει ότι οι γυναίκες πρέπει να αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες, για παράδειγμα, ή ότι τα άτομα με λιγότερη εκπαίδευση θα πρέπει να παραμένουν άνεργα και συνεπώς φτωχά.

Η οικονομική επιστήμη, όπως και όλες οι κοινωνικές επιστήμες, ασχολείται με μια κοινωνία που είναι πολύπλοκη και υπόκειται συνεχώς σε αλλαγές. Δεδομένου ότι οι οικονομολόγοι μελετούν την ανθρώπινη συμπεριφορά στον οικονομικό τομέα, το έργο τους είναι πολύ δύσκολο. Ό,τι κάνουν οι άνθρωποι, θα μπορούσαν να είχαν κάνει κάτι διαφορετικό. Οι άνθρωποι έχουν κάποιο βαθμό ελεύθερης βούλησης, και η συμπεριφορά τους βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε αυτό που νομίζουν ότι πρέπει να κάνουν. Αυτό με τη σειρά του εξαρτάται από τις προσδοκίες τους για ένα άγνωστο μέλλον. Δεν ξέρουν ακριβώς ποιο θα είναι το αποτέλεσμα των ενεργειών τους, και δεν ξέρουν τι θα κάνουν οι άλλοι.

Πράγματι, οι άνθρωποι δεν ξέρουν ακριβώς τι συνέβη στο παρελθόν ούτε κατανοούν πλήρως τι συμβαίνει σήμερα. Πρέπει να ερμηνεύουν το περιβάλλον στο οποίο ζουν και να συνειδητοποιήσουν ότι δεν μπορούν να το καταλάβουν πλήρως. Ποτέ δεν μπορούν να ξέρουν αν έχουν πραγματικά «μεγιστοποιήσει» την ευχαρίστησή τους. Κάνουν σχέδια σε συνθήκες υπαρξιακής αβεβαιότητας, και κάνουν το καλύτερο που μπορούν, δεδομένης της κατάστασής τους. Οι ενέργειές τους γίνονται σχεδόν πάντα λαμβάνοντας υπόψη με προσοχή

τις επιπτώσεις στους άλλους. Οι άνθρωποι είναι πάνω από όλα κοινωνικά ζώα, και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η οικονομική επιστήμη πρέπει να είναι ένας κλάδος των κοινωνικών επιστημών.

Τι κάνουν οι οικονομολόγοι;

Όπως οι κοινωνιολόγοι και οι πολιτικοί επιστήμονες, οι οικονομολόγοι προσπαθούν να κατανοήσουν τις ιδιαίτερες πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς: για παράδειγμα, τις αποφάσεις σχετικά με τα επίπεδα και τη μορφή των δαπανών, επιλογές για εγγραφή σε μεταλυκειακή εκπαίδευση και αποφάσεις σχετικά με το είδος επαγγελματικής αποκατάστασης. Υποστηρίζουμε νωρίτερα ότι όλα αυτά επηρεάζονται από τα θεσμικά όργανα, τον πολιτισμό και την κοινωνία, τουλάχιστον τόσο όσο από τις «καθαρά οικονομικές» μεταβλητές, όπως το εισόδημα, οι τιμές των αγαθών και οι προβλεπόμενοι μισθοί για διάφορα επαγγέλματα. Στη μικροοικονομική, εστιάζουμε στη συμπεριφορά των μεμονωμένων καταναλωτών και των επιχειρήσεων, ενώ στη μακροοικονομική η εστίαση είναι στις συνολικές επιπτώσεις αυτών των αποφάσεων στα αποτελέσματα σε εθνικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένων της συνολικής παραγωγής και της απασχόλησης, καθώς και του ποσοστού του πληθωρισμού. Θα επεξεργαστούμε περαιτέρω τους ορισμούς της μικροοικονομικής και μακροοικονομικής παρακάτω.

Στην προσπάθεια να κατανοήσουμε συγκεκριμένες μορφές της οικονομικής συμπεριφοράς, πρέπει να αναπτύξουμε θεωρίες που απαιτούν να αποφασίσουμε ποιοι θα είναι οι παράγοντες που πιστεύουμε ότι επηρεάζουν ιδιαίτερα οικονομικές αποφάσεις. Με άλλα λόγια, πρέπει να κάνουμε απλουστευτικές υποθέσεις, πράγμα που σημαίνει ότι κατ' ανάγκη αγνοούμε αυτούς τους παράγοντες που θεωρούμε ότι είναι άνευ σημασίας. Σε αντίθετη περίπτωση, θα προσπαθούσαμε να αντιγράψουμε την πολύπλοκη πραγματικότητα όπως τη βλέπουμε: εμπλεκόμενοι σε περιγραφή και όχι σε διατύπωση θεωριών.

Κατά την ανάπτυξη της θεωρίας, διατυπώνουμε έννοιες που μπορούν να θεωρηθούν ως τα δομικά στοιχεία της θεωρίας. Ένα υπόδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ως η τυποποίηση μιας θεωρίας (βλέπε παρακάτω). Για να κατανοήσουν οποιαδήποτε θεωρία (υπόδειγμα), είναι σημαντικό οι φοιτητές να κατανοήσουν τις βασικές της έννοιες.

Οι κοινωνικοί επιστήμονες προσπαθούν να δοκιμάσουν τα αφηρημένα θεωρητικά υποδείγματά τους που εκφράζονται με τη μορφή εικασιών για τη συμπεριφορά στον πραγματικό κόσμο, χρησιμοποιώντας τα εμπειρικά δεδομένα που προσφέρει ο πραγματικός κόσμος. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε την εικασία ότι εάν το διαθέσιμο εισόδημα (δηλαδή, το εισόδημα που απομένει μετά την καταβολή των φόρων) αυξάνεται, η κατανάλωση ανά νοικοκυριό θα αυξηθεί. Θα συλλέγαμε τότε, λοιπόν, τα σχετικά στοιχεία για το διαθέσιμο εισόδημα και την κατανάλωση των νοικοκυριών, καθώς και κάθε άλλη πληροφορία που θα μπορούσε να έχει επιρροή στη συγκεκριμένη σχέση, και θα χρησιμοποιούσαμε διάφορα στατιστικά εργαλεία (π.χ. ανάλυση παλινδρόμησης) για να σκιαγραφήσουμε τη σχέση μεταξύ του διαθέσιμου εισοδήματος και της κατανάλωσης των νοικοκυριών προκειμένου να δούμε αν η εικασία μας ήταν συνεπής με τα στοιχεία.

Συμμετέχοντας σε μια τέτοια άσκηση, ο υπεύθυνος κοινωνικός επιστήμων δεν επιδιώκει να διαπιστώσει αν το θεωρητικό υπόδειγμα είναι αληθινό, γιατί κάτι τέτοιο αποτελεί ανέφικτη αποστολή, δεδομένου ότι δεν υπάρχει τρόπος να γνωρίζουμε ποια είναι η αλήθεια έτσι κι αλλιώς. Αντί αυτού, θα επιδιώξουμε να αναπτύξουμε τις θεωρίες ή τις εικασίες που παρέχουν την καλύτερη αντιστοιχία με τον εμπειρικό κόσμο στον οποίο ζούμε. Αυτό σημαίνει ότι το τωρινό, αποδεκτό σώμα γνώσης μας περιλαμβάνει θεωρίες και εικασίες που εξηγούν τα δεδομένα του πραγματικού κόσμου με όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένο τρόπο σε σχέση με τις ανταγωνιστικές θεωρίες.

Επιπλέον, σπάνια μπορούμε να αντικρούσουμε πλήρως μια θεωρία. Όπως κατήγγειλε ο Πρόεδρος Truman, υπάρχουν δύο ή περισσότερες πλευρές στα πιο σημαντικά οικονομικά ζητήματα, έτσι υπάρχουν θεωρητικές προσεγγίσεις που βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους, αποδίδοντας διαφορετικά συμπεράσματα. Ακόμα κι όταν ο ερευνητής χρησιμοποιεί την ανάλυση των σχετικών δεδομένων (που συχνά συνεπάγεται τη χρήση οικονομετρίας), δεν μπορεί ποτέ να διαψεύσει τη θεωρία με 100% σιγουριά. Συχνά, η αποδοχή μιας θεωρίας εξαρτάται από την ιδεολογία και την πολιτική, και όχι από μια ισορροπημένη αξιολόγηση των θεωριών που βρίσκονται σε ανταγωνισμό και τις σχετικές αποδείξεις τους.

Συνέπειες για την έρευνα και την πολιτική

Πολλοί φοιτητές, όπως συνέβη στην περίπτωση του Προέδρου Truman, θεωρούν ότι η αδυναμία των οικονομολόγων να καταλήξουν σε οριστικές απαντήσεις στα οικονομικά ζητήματα είναι αρκετά απογοητευτική. Εδώ είναι σημαντικό να τονιστεί ότι, όπως οι φυσικές κι άλλες κοινωνικές επιστήμες, η οικονομική επιστήμη είναι ένας αμφισβητούμενος κλάδος, όπως φαίνεται στη σύντομη συζήτηση που κάναμε παραπάνω για τις δύο σχολές σκέψης. Οι φοιτητές θα εκτεθούν και σε άλλες σύγχρονες, σημαντικές συζητήσεις για τη μακροοικονομική στο Κεφάλαιο 31.

Αν υπάρχουν μακροχρόνιες συζητήσεις στην οικονομική επιστήμη (και σε άλλους κλάδους) που μοιάζουν να είναι άλυτες, πώς μπορεί να υπάρξει πρόοδος στην κατανόησή μας των οικονομικών φαινομένων; Αυτό είναι ένα σημαντικό ερώτημα, επειδή οι αποφάσεις που λαμβάνονται από τους υπεύθυνους χάραξης μακροοικονομικής πολιτικής έχουν σοβαρές συνέπειες για την ευημερία του πληθυσμού όσον αφορά, για παράδειγμα, τις ευκαιρίες απασχόλησης και τους μισθούς.

1.2 Η οικονομική επιστήμη και ο δημόσιος σκοπός

Τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις σε μια σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία παίρνουν πολλές από τις σημαντικές οικονομικές αποφάσεις που συμβάλλουν στον προσδιορισμό του επιπέδου της απασχόλησης και της παραγωγής, των τιμών και της σύνθεσης της παραγωγής, καθώς και της διανομής του εισοδήματος. Μερικές φορές υπάρχουν ισχυρισμοί ότι η οικο-

νομία της «ελεύθερης αγοράς» που αποτελείται από άτομα που επιζητούν μόνο το δικό τους συμφέρον μπορεί να λειτουργήσει «αρμονικά», σαν να καθοδηγείται από ένα «αόρατο χέρι» (βλέπε ενότητα 1.1). Στην πραγματικότητα, οι οικονομολόγοι είχαν αποδείξει λεπτομερώς από τη δεκαετία του 1950 ότι οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες μια τέτοια τυποποιημένη οικονομία θα μπορούσε να φτάσει ένα τέτοιο αποτέλεσμα δε θα μπορούσαν να υπάρχουν στον πραγματικό κόσμο. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει επιστημονική βάση για τον ισχυρισμό ότι οι «ελεύθερες αγορές» είναι καλύτερες.

Σε κάθε περίπτωση, οι ισχυρισμοί αυτοί –έστω κι αν αληθεύουν για κάποια υποτιθέμενη οικονομία– είναι άνευ σημασίας για τις σύγχρονες καπιταλιστικές οικονομίες που υπάρχουν στην πραγματικότητα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι όλες οι σύγχρονες καπιταλιστικές οικονομίες είναι «μεικτές», αποτελούμενες από τεράστιες εταιρείες (συμπεριλαμβανομένων των πολυεθνικών εταιρειών), εργατικές οργανώσεις και μια ουσιαστική κυβέρνηση ανάλογη με το μέγεθος της οικονομίας. Τα άτομα και οι επιχειρήσεις λειτουργούν μέσα σε κοινωνικο-πολιτικές και πολιτιστικές οικονομικές δομές που είναι περιοριστικές αλλά και διευκολυντικές.

Μερικές φορές οι στόχοι των ατόμων και των επιχειρήσεων συμπίπτουν με αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί «κοινός σκοπός», ενώ κατά κανόνα αυτό δε συμβαίνει. Σε αυτή την ενότητα θα μιλήσουμε για τον κοινό σκοπό και για τον ρόλο που διαδραματίζει η κυβέρνηση στην προσπάθεια να εναρμονίσει τα ιδιωτικά συμφέροντα με τους κοινωνικά προοδευτικούς στόχους.

Τι είναι ο δημόσιος σκοπός; Δεν είναι εύκολο να καθοριστεί ή να προσδιοριστεί. Μία από τις βασικές λειτουργίες κάθε κοινωνικού οργανισμού είναι να παρέχει την απαραίτητη τροφή, ένδυση, στέγη, εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, καθώς και το νομικό πλαίσιο και την κοινωνικοποίηση για την επιβίωση των μελών της κοινωνίας.

Αν και το θέμα του μαθήματος είναι η οικονομική επιστήμη, δεν υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ της σφαίρας της οικονομικής επιστήμης και των σφαιρών των άλλων κοινωνικών επιστημών που μελετούν τις κοινωνικές διεργασίες. Σκεφτόμαστε συνήθως την οικονομία ως ένα κομμάτι του κοινωνικού οργανισμού που είναι υπεύθυνο για την παροχή των υλικών μέσων επιβίωσης: τροφή, ένδυση, στέγη και ούτω καθεξής. Ωστόσο, η οικονομία είναι πάντα ενσωματωμένη στον κοινωνικό οργανισμό ως σύνολο, επηρεαζόμενη από και επηρεάζοντας τον πολιτισμό, την πολιτική και τους κοινωνικούς θεσμούς.

Ακόμα κι αν μπορέσουμε να συμφωνήσουμε ότι κάθε επιτυχημένος οικονομικός οργανισμός θα πρέπει να είναι σε θέση να παράγει επαρκή τροφή για τον πληθυσμό του, εξακολουθούν να υπάρχουν ανοικτά πολλά ερωτήματα: Τι είδους φαγητό; Πώς πρέπει να παράγεται; Πώς πρέπει να διανεμηθεί; Κι ακόμη: Τι σημαίνει «επαρκής»;

Περαιτέρω, καμία κοινωνία δεν αποτελείται από αρμονικά άτομα και ομάδες. Υπάρχουν πάντα αντικρουόμενοι ισχυρισμοί και στόχοι που πρέπει να μετριαστούν. Δεν υπάρχει ένας ενιαίος, προφανής δημόσιος σκοπός για τον οποίο όλα τα μέλη μιας κοινωνίας επιθυμούν να αγωνιστούν. Ακόμα κι αν μπορούμε να εντοπίσουμε ένα σύνολο στόχων προς την επίτευξη των οποίων θα ήθελε να εργαστεί η πλειονότητα της κοινωνίας, το σύνολο αυτό σίγουρα θα

αλλάξει με την πάροδο του χρόνου, καθώς οι ελπίδες και τα όνειρα εξελίσσονται. Ο δημόσιος σκοπός είναι μια εξελισσόμενη έννοια.

Η θέση που υιοθετείται σε αυτό το βιβλίο είναι ότι δεν υπάρχει «αόρατο χέρι» που θα διασφαλίζει ότι τα ιδιωτικά συμφέροντα συμβαδίζουν με τον κοινό σκοπό. Πράγματι, η οικονομία είναι μόνο ένα στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης που είναι αναγκαίο για να καθοριστεί ο πάντα εξελισσόμενος δημόσιος σκοπός και για να εργαστούμε για την επίτευξή του.

Η «αγορά» είναι μόνο ένας θεσμός ανάμεσα σε μια ευρεία ποικιλία κοινωνικών οργανώσεων, έργο των οποίων είναι η οριοθέτηση των κοινωνικών στόχων που αποτελούν τους κοινωνικούς και ιδιωτικούς σκοπούς τους. Άλλοι θεσμοί περιλαμβάνουν τις πολιτικές οργανώσεις, τα εργατικά συνδικάτα, τους κατασκευαστές και τις ΜΚΟ (μη κυβερνητικές οργανώσεις).

Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, η εθνική κυβέρνηση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνία, διότι μπορεί να βοηθήσει στον εντοπισμό του κοινωνικού σκοπού και να δημιουργήσει μια κοινωνική δομή στην οποία τα άτομα και οι ομάδες θα εργαστούν προς την επίτευξη του κοινού σκοπού.

Αν και είναι ομολογουμένως δύσκολο να περιγράψουμε αυτό που καθορίζει το δημόσιο συμφέρον, μπορούμε να εντοπίσουμε ευρέως αποδεκτούς στόχους. Για παράδειγμα, η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών (1948) δεσμεύει τα συμβαλλόμενα έθνη σε ένα κοινό σύνολο σχετικά καλά καθορισμένων στόχων.

Η δήλωση αυτή περιγράφεται στην αρχική σελίδα των Ηνωμένων Εθνών (Ηνωμένα Έθνη, 1948):

Τώρα, ως εκ τούτου, Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ διακηρύσσει ότι η ΠΑΡΟΥΣΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ αποτελεί κοινό πρότυπο επίτευξης για όλους τους λαούς και όλα τα έθνη, με σκοπό κάθε άτομο και κάθε όργανο της κοινωνίας, έχοντας τη διακήρυξη αυτή διαρκώς υπόψη, να επιδιώκει με τη διδασκαλία και την εκπαίδευση να προωθήσει τον σεβασμό γι' αυτά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες, και με προοδευτικά μέτρα, εθνικά και διεθνή, να διασφαλίσει την καθολική και αποτελεσματική αναγνώριση και τήρησή τους, τόσο μεταξύ των λαών των ίδιων των κρατών-μελών όσο και μεταξύ των πληθυσμών των περιοχών που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους.

Τα άρθρα που καθορίζουν τη Διακήρυξη περιλαμβάνουν τα εξής:

- Όλοι έχουν το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική τους ασφάλεια.
- Κανείς δεν μπορεί να κρατηθεί σε δουλεία ούτε σε ειλωτεία· η δουλεία και το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή τους απαγορεύονται.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα να ασκούν αποτελεσματικά ένδικα μέσα στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια κατά των πράξεων που παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα που τους αναγνωρίζουν το Σύνταγμα και ο νόμος.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής εντός των συνόρων του κάθε κράτους.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα μιας ιθαγένειας.

- Οι άνδρες και οι γυναίκες επαρκούς ηλικίας, χωρίς κανέναν περιορισμό εξαιτίας της φυλής, της εθνικότητας ή της θρησκείας, έχουν το δικαίωμα να παντρεύονται και να δημιουργούν οικογένεια. Και οι δύο έχουν ίσα δικαιώματα ως προς τον γάμο, κατά τη διάρκεια του γάμου και κατά τη διάλυσή του.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, μόνοι τους ή σε συνεργασία με άλλους.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας: το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία μεταβολής θρησκευόμενου ή πεποιθήσεων και την ελευθερία, είτε ατομικά ή συλλογικά, δημόσια ή ιδιωτικά, να εκδηλώσουν τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις τους με την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων, τη λατρεία και τις τελετές.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης: το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία να πρεσβεύει κανείς την άποψή του ανενόχλητα καθώς και να αναζητεί, να λαμβάνει και να μοιράζεται πληροφορίες και ιδέες με οποιοδήποτε μέσο και ανεξαρτήτως συνόρων.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα στην ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και του συνεταιρίζεσθαι.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα να συμμετάσχουν στη διακυβέρνηση της χώρας τους, άμεσα ή μέσω ελεύθερα εκλεγμένων αντιπροσώπων.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα της ίσης πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας τους.
- Κάθε άτομο, ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, έχει δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση και το δικαίωμα να πραγματώσει, μέσω εθνικής πρωτοβουλίας και διεθνούς συνεργασίας και σύμφωνα με την οργάνωση και τους πόρους του κάθε κράτους, τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπειά του και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα στην εργασία, στην ελεύθερη επιλογή απασχόλησης, στις δίκαιες και ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας και στην προστασία από την ανεργία.
- Όλοι, χωρίς καμία διάκριση, έχουν το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία.
- Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα δίκαιης και ικανοποιητικής αμοιβής η οποία εξασφαλίζει για τον ίδιο και την οικογένειά του αξιοπρεπείς συνθήκες ζωής και μπορεί να συμπληρωθεί, εάν είναι αναγκαίο, με άλλα μέσα κοινωνικής προστασίας.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα να σχηματίσουν συνδικαλιστική οργάνωση και να γίνουν μέλη της για την προστασία των συμφερόντων τους.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα στην ανάπαυση, σε ελεύθερο χρόνο, σε λογικό περιορισμό του χρόνου εργασίας και σε περιοδικές άδειες με πλήρεις αποδοχές.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανοποιητικό για την υγεία και την ευημερία τόσο των ιδίων όσο και της οικογένειάς τους, συμπεριλαμβανομένων των τροφίμων, του ρουχισμού, της στέγης, της ιατρικής περίθαλψης και των απαραίτητων κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και το δικαίωμα στην ασφάλεια σε περίπτωση ανεργίας, ασθένειας, αναπηρίας, χηρείας, γήρατος ή άλλων περιπτώσεων που τους στερούν τα μέσα συντήρησης υπό συνθήκες πέρα από τον έλεγχό τους.

- Όλοι έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση πρέπει να είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να είναι γενικά διαθέσιμες και η ανώτατη παιδεία πρέπει να είναι εξίσου προσιτή σε όλους, με αξιοκρατική βάση.
- Όλοι έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν ελεύθερα στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας, να απολαμβάνουν τις καλές τέχνες και να μετέχουν στην επιστημονική πρόοδο και στα οφέλη της.

Είναι προφανές ότι πολλά από αυτά τα ανθρώπινα δικαιώματα, ιδίως προς το τέλος αυτής της λίστας, είναι συνδεδεμένα με τη λειτουργία της οικονομίας. Για παράδειγμα, υποστηρίξαμε παραπάνω ότι κάθε επιτυχημένη οικονομία θα πρέπει να παρέχει επαρκή τροφή, ρουχισμό και στέγη, και πολλά από τα ανθρώπινα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών αφορούν την υλική ευημερία του πληθυσμού μιας χώρας.

Επιπλέον, άλλα ανθρώπινα δικαιώματα που φαίνεται σε επιφανειακό επίπεδο ότι είναι άσχετα με τις οικονομικές επιδόσεις στην πραγματικότητα προϋποθέτουν την εκπλήρωση άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που από μόνα τους έχουν άμεση σχέση με την υλική ευημερία.

Για παράδειγμα, σε μια σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία, η πρόσβαση στην απασχόληση (ένα από τα αναγνωρισμένα δικαιώματα) είναι απαραίτητη για την πλήρη συμμετοχή στην κοινωνία. Μια δουλειά δεν παρέχει μόνο εισόδημα που επιτρέπει σε κάποιον να αγοράσει τρόφιμα, ρούχα και στέγη, αλλά παρέχει επίσης πρόσβαση σε κοινωνικά δίκτυα, δημιουργεί αισθήματα ανταξίας (αφού ένας εργαζόμενος συμβάλλει στην κοινωνική παραγωγή), ενισχύει την κοινωνική καταξίωση και βοηθά στην παροχή συνταξιοδότησης στα γηρατεία.

Πράγματι, η απασχόληση έχει αποδειχθεί ότι έχει ένα ευρύ φάσμα κι από άλλα επίσης οφέλη για τα άτομα και την κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης της καλύτερης σωματικής και ψυχικής υγείας, της μειωμένης εγκληματικότητας και κατάχρησης ναρκωτικών, της μειωμένης παιδικής και συζυγικής κακοποίησης, καθώς και της μεγαλύτερης συμμετοχής σε άλλες κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες.

Ομολογουμένως, η παραπάνω λίστα (η οποία από μόνη της αποτελεί μέρος της λίστας των συμφωνηθέντων οικουμενικών δικαιωμάτων) περιλαμβάνει πολλά δικαιώματα που δεν έχουν επιτευχθεί πλήρως, ακόμη και στα πιο πλούσια και πιο δημοκρατικά έθνη. Υπό αυτή την έννοια, τα δικαιώματα αυτά είναι «φιλόδοξα», με τα έθνη που έχουν υπογράψει να δεσμεύονται να προσπαθήσουν να τα επιτύχουν. Και πάλι, όμως, αν κοιτάξουμε το παράδειγμα του δικαιώματος στην εργασία και σε ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο, αυτά είναι τα δικαιώματα που συνήθως παραβιάζονται ακόμη και στις καλύτερες περιόδους στα πλουσιότερα έθνη. Ωστόσο, αυτά τα παγκοσμίως αναγνωρισμένα δικαιώματα παρέχουν ένα μέτρο κατά το οποίο τα έθνη μπορούν να αξιολογήσουν την πρόοδό τους.

Καταλήγουμε σε τρία σημαντικά σημεία.

Πρώτον, ο δημόσιος σκοπός είναι ευρύς και εξελίσσεται με τον χρόνο, και για τους λόγους αυτούς ποικίλλει ανάλογα με τον χρόνο και τον τόπο. Θα πρέπει να περιλαμβάνει τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, ιδιαίτερα για εκείνους με χαμηλά εισοδήματα. Πρέπει να συμπεριληφθεί και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Η μείωση των φυλετικών και εθνοτικών ανισοτήτων και της ανισότητας των φύλων είναι ένα σημαντικό συστατικό του δημοσίου σκοπού, που πρέπει να πάει πέρα από τα απλά οικονομικά μέτρα, όπως το οικογενειακό εισόδημα, και να συμπεριλάβει την πλήρη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας. Ο δημόσιος σκοπός θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει μείωση του εγκλήματος, της διαφθοράς, της ευνοιοκρατίας, της ανεπιθύμητης διάκρισης, της επιδεικτικής κατανάλωσης και άλλων κοινωνικών παθολογιών.

Δεύτερον, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών ορίζει αυτά που θεωρεί «καθολικά» ανθρώπινα δικαιώματα. Είναι ένας χρήσιμος αλλά όχι πλήρης κατάλογος που πρέπει να συμπεριληφθεί σε μια δήλωση του δημοσίου σκοπού. Αυτό που θεωρείται ότι είναι ανθρώπινο δικαίωμα σήμερα θα φαινόταν να είναι ριζοσπαστικά ουτοπικό πριν από έναν αιώνα· και η παραπάνω λίστα θα φανεί χωρίς καμία αμφιβολία πάρα πολύ συντηρητική σε κάποια μελλοντική ημερομηνία.

Ο δημόσιος σκοπός είναι μια εγγενώς προοδευτική ατζέντα που προσπαθεί να βελτιώνει συνεχώς την υλική, κοινωνική, φυσική, πολιτιστική και ψυχολογική ευημερία όλων των μελών της κοινωνίας. Είναι εκ φύσεως «φιλόδοξος», με την έννοια ότι δεν υπάρχει τέλος, διότι τα σύνορά του θα επεκτείνονται συνεχώς.

Τρίτον, οι εθνικές κυβερνήσεις, καθώς και διεθνείς οργανισμοί (όπως τα Ηνωμένα Έθνη), πρέπει να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του οράματός μας σχετικά με τους τύπους των κοινωνιών στις οποίες προσβλέπουμε. Και πέρα από τον καθορισμό των στόχων αυτών, οι κυβερνήσεις σε όλα τα επίπεδα πρέπει να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός συνόλου θεσμών, κανόνων συμπεριφοράς και κυρώσεων για τις ανεπιθύμητες συμπεριφορές, προκειμένου να κινηθούν οι κοινωνίες προς την επίτευξη των στόχων αυτών.

Για παράδειγμα, το 1950 οι εθνικές κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί άρχισαν να εξαλείφουν την καταστροφική ασθένεια γνωστή ως ευλογιά. Ενώ οι αγορές και η κερδοσκοπική παραγωγή έπαιξαν κάποιο ρόλο στην προσπάθεια ανάπτυξης εμβολίων, στη διανομή των εμβολίων, καθώς και στη διαμόρφωση ενημερωτικών εκστρατειών, η ιδιωτική πρωτοβουλία από μόνη της δε θα μπορούσε ποτέ να εξαλείψει την ασθένεια.

Το έργο ήταν πολύ μεγάλο, δεν ήταν απολύτως σύμφωνο με ιδιοτελείς κερδοσκοπικές συμπεριφορές και απαιτούσε διεθνή συνεργασία πέραν των ικανοτήτων ακόμα και των μεγαλύτερων επιχειρήσεων.

Ως εκ τούτου, οι κυβερνητικές οργανώσεις έπρεπε να παίζουν κάποιο ρόλο.

Όσον αφορά τον φιλόδοξο χαρακτήρα του δημοσίου σκοπού, η επιτυχής εξάλειψη της ευλογιάς δε θα ήταν το τέλος, αλλά μάλλον θα χρησίμευε ως αρχή μιας νέας εκστρατείας να εξαλειφθεί μια άλλη ασθένεια, και στη συνέχεια άλλη μία κι άλλη μία.

Ίσως σε ένα μακρινό μέλλον να αναγνωριστεί το ανθρώπινο δικαίωμα σε μια ζωή χωρίς νόσους, το οποίο θα προστεθεί σε έναν συνεχώς αυξανόμενο κατάλογο κεκτημένων δικαιωμάτων που όλα τα έθνη θα αναμένεται να προστατεύσουν.

Αν και δεν μπορούμε, βέβαια, να φανταστούμε ένα τέτοιο μέλλον, δεν έχει περάσει πολύς καιρός από τότε που το αμερικανικό Κογκρέσσο δεν αναγνώριζε το δικαίωμα ψήφου των γυναικών και των Αφροαμερικανών. Σήμερα, κάθε έθνος που στερεί την ψηφοφορία στα μέλη της κοινωνίας λόγω του φύλου, της θρησκείας, της φυλής ή εθνικότητας ή της εθνικής καταγωγής θεωρείται ότι κάνει παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και ως εκ τούτου, είναι ένας διεθνής παρίας, ακόμη κι αν οι εν λόγω περιορισμοί κρίθηκαν αποδεκτοί μόλις πριν από μερικές γενιές. Για παράδειγμα, οι λευκές Αμερικανίδες γυναίκες πάνω από την ηλικία των είκοσι ενός ετών δεν είχαν εξασφαλίσει την ψήφο πριν από τις προεδρικές εκλογές του 1920, ενώ στο Ηνωμένο Βασίλειο το δικαίωμα της ψήφου δόθηκε σε όλες τις γυναίκες άνω των είκοσι ενός ετών το 1928. Στην Αυστραλία οι Αβορίγινες πήραν το δικαίωμα να εγγραφούν και να ψηφίσουν στις ομοσπονδιακές εκλογές το 1962. Πολλές αναπτυσσόμενες χώρες που θεωρούνται φιλελεύθερες δημοκρατίες σήμερα δεν είχαν δώσει ψήφο στις γυναίκες ή στις μειονότητες μέχρι και τον 20ό αιώνα (1971 στην περίπτωση της Ελβετίας, για παράδειγμα).

Ο δημόσιος σκοπός είναι εγγενώς προοδευτικός· ποτέ δεν μπορεί να ολοκληρωθεί.

1.3 Τι είναι η μακροοικονομική;

Στη μακροοικονομική μελετάμε τα συνολικά αποτελέσματα της οικονομικής συμπεριφοράς. Το πρόθημα «μακρο-» προέρχεται από την ελληνική λέξη «μακρύς», που σημαίνει μεγάλος, καθώς παίρνουμε μια οπτική της οικονομίας στο σύνολό της.

Συνεπώς, η μακροοικονομική δεν ασχολείται με την ανάλυση της συμπεριφοράς κάθε μεμονωμένου ατόμου, νοικοκυριού ή εμπορικής επιχείρησης· αυτός είναι ο τομέας του άλλου μεγάλου κλάδου της οικονομικής ανάλυσης, της *μικροοικονομικής*. Η μακροοικονομική επικεντρώνεται σε μερικά αποτελέσματα σε συνολικό επίπεδο και θεωρείται ότι είναι η μελέτη της απασχόλησης, της παραγωγής και του πληθωρισμού σε ένα διεθνές πλαίσιο. Μία συνεκτική μακροοικονομική θεωρία θα παρέχει συνεπείς ιδέες για το πώς καθορίζεται καθένα από αυτά τα στοιχεία του συνόλου και γιατί αλλάζει.

Από αυτή την άποψη, υπάρχουν ορισμένα βασικά μακροοικονομικά ζητήματα που επιδιώκουμε να διερευνήσουμε:

1. Ποιοι παράγοντες καθορίζουν τη ροή της συνολικής παραγωγής στην οικονομία σε μια δεδομένη χρονική περίοδο και την ανάπτυξή της σε βάθος χρόνου;
2. Ποιοι παράγοντες καθορίζουν τη συνολική απασχόληση και γιατί προκύπτει μαζική ανεργία;
3. Ποιοι παράγοντες καθορίζουν την εξέλιξη των τιμών στην οικονομία (πληθωρισμός);

4. Πώς αλληλοεπιδρά η εγχώρια οικονομία με τον υπόλοιπο κόσμο και ποιες είναι οι συνέπειες αυτής της αλληλεπίδρασης;

Μία κεντρική ιδέα και στη μακροοικονομική και στη μικροοικονομική είναι η αποτελεσματικότητα: το να προκύψει ό,τι καλύτερο από αυτό που είναι διαθέσιμο. Η ιδέα αυτή φέρει μεγάλο σημασιολογικό βάρος και είναι το επίκεντρο πολλών διενέξεων, κάποιες πιο απόκρυφες από άλλες. Ωστόσο, υπάρχει συναίνεση μεταξύ των οικονομολόγων ότι σε μακροοικονομικό επίπεδο, το «όριο της απόδοσης» (το οποίο καθορίζει το καλύτερο εφικτό αποτέλεσμα από μια σειρά πιθανών αποτελεσμάτων) συνήθως συνοψίζεται από την άποψη της πλήρους απασχόλησης. Η καυτή συζήτηση που έχει απασχολήσει τους οικονομολόγους εδώ και χρόνια είναι η ακριβής έννοια του όρου «πλήρης απασχόληση». Θα εξετάσουμε το ζήτημα αυτό εκτενώς στα Κεφάλαια 17 και 18.

Αλλά πέραν των διαφορών ως προς τον ορισμό, είναι γεγονός ότι η έννοια της πλήρους απασχόλησης αποτελεί το επίκεντρο της μακροοικονομικής θεωρίας. Η χρήση των διαθέσιμων μακροοικονομικών πόρων, συμπεριλαμβανομένης της εργασίας, στα όριά τους αποτελεί βασικό στόχο της μακροοικονομικής. Η συζήτηση αφορά το ποια είναι τα πραγματικά όρια. Η σχετική μακροοικονομική πρόκληση είναι το πώς να διατηρηθεί η πλήρης απασχόληση, αλλά ταυτόχρονα να επιτευχθεί σταθερότητα τιμών, δηλαδή αύξηση των τιμών με χαμηλό και σταθερό ρυθμό.

Το σαφές σημείο είναι ότι αν επιτύχει κανείς πλήρη απασχόληση και σταθερότητα των τιμών, τότε θα συμβάλλει στην ευρωστία και την ευημερία του πληθυσμού, διασφαλίζοντας ότι τα πραγματικά επίπεδα παραγωγής είναι υψηλά σε ένα περιβάλλον σταθερών τιμών.

Το βιβλίο αυτό αναπτύσσει ένα πλαίσιο για την κατανόηση των βασικών καθοριστικών παραγόντων αυτών των συγκεντρωτικών αποτελεσμάτων –το επίπεδο και η αύξηση της παραγωγής, το ποσοστό της ανεργίας και το ποσοστό του πληθωρισμού– στο πλαίσιο αυτού που ονομάζουμε νομισματικό σύστημα. Όλες οι οικονομίες χρησιμοποιούν τα νομίσματα ως μέσο για τη διευκόλυνση των συναλλαγών. Οι ρυθμίσεις βάσει των οποίων το νόμισμα εισέρχεται στην οικονομία και ο ρόλος που ο εκδότης του νομίσματος, η εθνική κυβέρνηση, έχει στην επιρροή των αποτελεσμάτων σε συνολικό επίπεδο είναι κομμάτια ζωτικής σημασίας στη μακροοικονομική. Η σύγχρονη νομισματική θεωρία, η οποία περιγράφεται εν συντομία στη συνέχεια, αναπτύσσει ένα μακροοικονομικό πλαίσιο που ενσωματώνει τα μοναδικά χαρακτηριστικά του νομισματικού συστήματος.

Το μακροοικονομικό υπόδειγμα

Για να οργανώσουμε τη σκέψη μας σχετικά με τις μακροοικονομικές σχέσεις, χρησιμοποιούμε μία εννοιολογική δομή που μερικές φορές αναφέρεται στη βιβλιογραφία της οικονομικής επιστήμης ως υπόδειγμα: σε αυτή την περίπτωση, ως **μακροοικονομικό υπόδειγμα**. Ένα υπόδειγμα είναι απλώς ένα πλαίσιο οργάνωσης και αντιπροσωπεύει μια απλοποίηση του συστήματος που ερευνάται. Σε αυτό το βιβλίο θα αναπτύξουμε ένα μακροοικονομικό υπό-

δειγμα που συνδυάζει αφήγηση και κάποια άλγεβρα για να προωθήσει την κατανόησή σας ως προς το πώς λειτουργεί η πραγματική παγκόσμια οικονομία. Αναγκαστικά θα απλοποιούμε σε σημεία όπου η πολυπλοκότητα παρεμποδίζει τη σαφήνεια, αλλά θα εστιάζουμε πάντα στον πραγματικό κόσμο και όχι σε μια υποτιθέμενη αφηρημένη εικόνα που δεν έχει καμία σχέση με την πραγματική οικονομία.

Όλοι οι κλάδοι αναπτύσσουν τη δική τους γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας. Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί ότι έτσι γίνεται πιο δύσκολο να κατανοήσουμε τις ιδέες, κι εμείς κατανοούμε αυτή την άποψη. Αλλά μπορούμε επίσης να καταλάβουμε πόσο χρήσιμο θα είναι για τους φοιτητές ενός συγκεκριμένου πανεπιστημιακού κλάδου, σε αυτή την περίπτωση της μακροοικονομικής, να είναι κάπως εξοικειωμένοι με τη γλώσσα του κλάδου που μελετούν.

Στο Κεφάλαιο 7, *Μέθοδοι, εργαλεία και τεχνικές*, παρουσιάζουμε τις βασικές τεχνικές ανάλυσης και την ορολογία που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό και την επίλυση των μακροοικονομικών υποδειγμάτων σε όλο αυτό το βιβλίο. Αυτά τα εργαλεία και οι τεχνικές χρησιμοποιούνται επίσης και στις πρακτικές ασκήσεις που συνοδεύουν το κείμενο αυτό και βρίσκονται στο διαδίκτυο, στην αρχική σελίδα για το βιβλίο (www.macmillanihe.com/mitchell-macro). Θα πρέπει να συμβουλευέστε το Κεφάλαιο 7 τακτικά.

Ένα μακροοικονομικό υπόδειγμα στηρίζεται σε έννοιες και αλγεβρικές τεχνικές προκειμένου να βελτιώσει την κατανόηση που έχουμε των κύριων οικονομικών μεγεθών (όπως είναι η παραγωγή, η απασχόληση και το επίπεδο των τιμών). Ο σχεδιασμός αυτού του βιβλίου είναι μοναδικός, γιατί συγκεκριμένα αναπτύσσει το μακροοικονομικό υπόδειγμα της σύγχρονης νομισματικής θεωρίας, το οποίο θα ενημερώνει τις συζητήσεις στην οικονομική πολιτική. Παρουσιάζουμε την προσέγγιση αυτή στην επόμενη υποενότητα.

Η προσέγγιση της ΜΜΤ στη μακροοικονομική

Η σύγχρονη νομισματική θεωρία (Modern Monetary Theory, εφεξής ΜΜΤ) διακρίνεται από άλλες προσεγγίσεις στη μακροοικονομική, διότι τοποθετεί τις νομισματικές ρυθμίσεις στο κέντρο της ανάλυσης. Όπως θα δούμε, η ΜΜΤ βασίζεται στις γνώσεις πολλών οικονομολόγων που έχουν δουλέψει εντός της ετερόδοξης παράδοσης. Ως εκ τούτου, απορρίπτει τα κύρια διδάγματα της ορθόδοξης νεοκλασικής προσέγγισης στη μακροοικονομική. Ωστόσο, επειδή δίνει έμφαση στις νομισματικές ρυθμίσεις στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας, προσθέτει νέες ιδέες που δεν ήταν προηγουμένως διαθέσιμες εντός της ετερόδοξης παράδοσης. Η εκμάθηση της μακροοικονομικής από τη σκοπιά της ΜΜΤ απαιτεί να καταλάβει κανείς πώς «λειτουργεί» το χρήμα στη σύγχρονη οικονομία και να αναπτύξει μία εννοιολογική δομή για την ανάλυση της οικονομίας όπως υπάρχει στην πραγματικότητα.

Με την τοποθέτηση της κυβέρνησης, ως εκδότη του νομίσματος, στο κέντρο του νομισματικού συστήματος, η προσέγγιση της ΜΜΤ εστιάζει αμέσως στο πώς ξοδεύει μία κυβέρνηση και πώς οι δαπάνες αυτές επηρεάζουν εκείνα τα προαναφερθέντα μακροοικονομικά μεγέθη που προσπαθούμε να εξηγήσουμε. Το πλαίσιο θα προσφέρει πρώτα μια γενική ανάλυση των κυβερνητικών δαπανών που ισχύουν για όλα τα συστήματα συναλλαγματικής ι-

σοτιμίας, εξηγώντας στη συνέχεια τους περιορισμούς (επιλογές πολιτικής) που ισχύουν για τις κυβερνήσεις καθώς κινούμαστε από μια ευέλικτη συναλλαγματική ισοτιμία σε ένα σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών. Θα εξετάσουμε πώς ο σχεδιασμός του νομισματικού συστήματος έχει αντίκτυπο στις εγχώριες πολιτικές επιλογές που είναι διαθέσιμες στην κυβέρνηση και τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών όσον αφορά την παραγωγή, την απασχόληση και τον πληθωρισμό.

Το πιο σημαντικό συμπέρασμα της ΜΜΤ είναι ότι ο εκδότης του νομίσματος δεν αντιμετωπίζει οικονομικούς περιορισμούς. Με απλά λόγια, μια χώρα που εκδίδει το δικό της νόμισμα δεν μπορεί ποτέ να «ξεμείνει» και δεν μπορεί ποτέ να καταστεί αφερέγγυα στο δικό της νόμισμα. Μπορεί να κάνει όλες τις πληρωμές καθώς αυτές έρχονται. Για τον λόγο αυτό, δεν έχει νόημα να συγκρίνουμε τα οικονομικά μιας κυρίαρχης κυβέρνησης με εκείνα ενός νοικοκυριού ή μιας επιχείρησης.

Τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις είναι χρήστες του νομίσματος· πρέπει να λάβουν το νόμισμα για να κάνουν τις πληρωμές τη στιγμή που αυτές έρχονται. Πρέπει είτε να έχουν εισόδημα, ή να δανειστούν, ή να πουλήσουν περιουσιακά στοιχεία για να αποκτήσουν χρήματα. Μπορεί να εξαναγκαστούν σε στάση πληρωμών. Αλλά ο εκδότης εθνικού νομίσματος δεν μπορεί ποτέ να «ξεμείνει» από το ίδιο του το νόμισμα. Στα επόμενα κεφάλαια, θα εξηγήσουμε πώς δαπανούν οι εκδότες εθνικού νομίσματος και γιατί πάντα μπορούν να αντέξουν οικονομικά οτιδήποτε πωλείται αν η τιμή του είναι στο δικό τους νόμισμα.

Υπάρχει, ωστόσο, ένας περιορισμός. Ακόμη κι ένας εκδότης εθνικού νομίσματος μπορεί να δέσει τα ίδια του τα χέρια. Αυτό γίνεται όταν η κυβέρνηση υπόσχεται να παραδώσει πολύτιμα μέταλλα (όπως χρυσό) ή ένα ξένο νόμισμα ως τρόπο πληρωμής. Δεν είναι ασυνήθιστο οι κυβερνήσεις να εκδίδουν χρέος που εκφράζεται σε ξένο νόμισμα. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Σε αυτή την περίπτωση, θα πρέπει να αποκτήσουν το ξένο νόμισμα για να εξυπηρετήσουν τα χρέη τους. Στο παρελθόν, πολλές κυβερνήσεις υποσχέθηκαν να ανταλλάξουν τα δικά τους νομίσματα με χρυσό ή ασήμι, έτσι, και πάλι, έπρεπε να λάβουν τον χρυσό ή το ασήμι για να ανταποκριθούν σε αυτές τις υποσχέσεις. Συνεπώς, ενώ αυτές οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να «ξεμείνουν» από τα δικά τους νομίσματα, σίγουρα μπορούν να ξεμείνουν από πολύτιμα μέταλλα ή ξένα νομίσματα και, στη συνέχεια, να αναγκαστούν να αθετήσουν την αρχική υπόσχεσή τους να κάνουν πληρωμές σε πολύτιμα μέταλλα ή σε ξένο νόμισμα.

Πολλοί άνθρωποι δε γνωρίζουν το σημαντικό ιστορικό γεγονός του 1971, όταν ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Νίξον εγκατέλειψε τη μετατρεψιμότητα του χρυσού και σταμάτησε το σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που ίσχυε στο εθνικό νομισματικό σύστημα του Bretton Woods από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Στο πλαίσιο εκείνου του συστήματος (καθώς και με τον κανόνα του χρυσού συστήματος, που ίσχυε από τα τέλη του 19ου αιώνα, με διαλείμματα για τους δύο παγκοσμίους πολέμους), τα νομίσματα ήταν μετατρέψιμα σε χρυσό και οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είχαν καθοριστεί με το δολάριο των ΗΠΑ. Ως εκ τούτου, έπρεπε να λειτουργούν τις οικονομίες τους με τέτοιον τρόπο ώστε να συσσωρεύουν χρυσό ή δολάρια. Αυτό συνήθως σημαίνει την υιοθέτηση συσταλτικής δημοσιονο-

μικής πολιτικής καθώς και τη διατήρηση των υψηλών επιτοκίων για να εξασφαλίσουν εμπορικά πλεονάσματα και ισχυρά νομίσματα. Ωστόσο, μετά το 1971 οι περισσότερες κυβερνήσεις έκαναν διακύμανση των νομισμάτων τους και τα εμπορεύονταν ελεύθερα στις αγορές συναλλάγματος. Περιστασιακά, οι κεντρικές τράπεζες πραγματοποιούσαν αυτό που έγινε γνωστό ως «ελεγχόμενη» διακύμανση, κατά την οποία προσπάθησαν να περιορίσουν το εύρος των κινήσεων που δημιουργούσε η ελεύθερη διακύμανση.

Επομένως, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε την έννοια ενός νομισματικού καθεστώτος, το οποίο μπορεί να κυμαίνεται μέσα σε ένα συνεχές, από ένα σταθερό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών σε ένα σύστημα κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, με διάφορους βαθμούς διαχείρισης της συναλλαγματικής ισοτιμίας στο ενδιάμεσο. Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο προκύπτει η συναλλαγματική ισοτιμία είναι σημαντική, γιατί μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε τις διάφορες επιλογές πολιτικής που έχει ένας κρατικός εκδότης νομίσματος σε σχέση με το πώς επηρεάζονται τα κύρια αντικείμενα της μελέτης μας: η απασχόληση, η παραγωγή και ο πληθωρισμός. Επίσης μας επιτρέπει να εμβαθύνουμε την κατανόησή μας όσον αφορά τις πολιτικές επιλογές που διαθέτει μια κυβέρνηση η οποία επιλέγει να χρησιμοποιήσει ένα ξένο νόμισμα, όπως τα κράτη-μέλη της ευρωζώνης.

Μία ευέλικτη συναλλαγματική ισοτιμία απαλλάσσει τη νομισματική πολιτική από την υπεράσπιση μιας σταθερής ισοτιμίας έναντι του ξένου νομίσματος. Η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική μπορούν στη συνέχεια να επικεντρωθούν στο να διασφαλίσουν ότι οι εγχώριες δαπάνες είναι επαρκείς για τη διατήρηση υψηλών επιπέδων απασχόλησης. Συνέπεια αυτού είναι ότι οι κυβερνήσεις που εκδίδουν τα δικά τους νομίσματα δε χρειάζεται πλέον να συσσωρεύουν μεγάλα αποθέματα ξένων νομισμάτων για να υπερασπιστούν τις συναλλαγματικές τους ισοτιμίες. Η πραγματικότητα είναι ότι οι κρατικοί εκδότες νομίσματος, όπως της Αυστραλίας, της Βρετανίας, της Ιαπωνίας και των ΗΠΑ, δεν μπορούν ποτέ να ξεμείνουν από χρήματα. Αυτές οι κυβερνήσεις έχουν πάντα τη δυνατότητα να δαπανήσουν χρήματα στο δικό τους νόμισμα.

Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος της ανάλυσης που εμφανίζεται στα εγχειρίδια της μακροοικονομικής, το οποίο διεισδύει στον δημόσιο διάλογο και διαπνέεται από τη λατρεία της λιτότητας, προέρχεται από τη λογική του «χρυσού προτύπου» και δεν ισχύει για τα σύγχρονα νομισματικά συστήματα. Οι ιδέες της οικονομικής πολιτικής που κυριαρχούν στη σημερινή συζήτηση είναι αντικείμενα από το παλιό σύστημα, το οποίο εγκαταλείφθηκε το 1971.

Μία από τις πιο βασικές προτάσεις στη μακροοικονομική που τονίζει η ΜΜΤ είναι η αντίληψη ότι στο επίπεδο των συγκεντρωτικών μεγεθών, οι συνολικές δαπάνες ισούνται με το συνολικό εισόδημα και τη συνολική παραγωγή. Με τη σειρά της, η συνολική απασχόληση σχετίζεται με τη συνολική παραγωγή της οικονομίας. Έτσι, για να καταλάβουμε τον προσδιορισμό της απασχόλησης και της παραγωγής, πρέπει να καταλάβουμε τι οδηγεί το σύνολο των δαπανών και πώς αυτό με τη σειρά του δημιουργεί έσοδα, παραγωγή και ζήτηση εργασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, θα εξετάσουμε τη συμπεριφορά και την αλληλεπίδραση των δύο οικο-

νομικών τομέων: του κυβερνητικού και του μη κυβερνητικού. Στη συνέχεια, θα χωρίσουμε τον μη κυβερνητικό τομέα στους τομείς που τον απαρτίζουν: τον εγχώριο ιδιωτικό τομέα (κατανάλωση και επενδύσεις) και τον εξωτερικό τομέα (εμπόριο και ροές κεφαλαίων). Στο Κεφάλαιο 4 αναλύουμε λεπτομερώς τους λεγόμενους εθνικούς λογαριασμούς με βάση αυτούς τους γενικούς μακροοικονομικούς τομείς. Η προσέγγιση αυτή ονομάζεται *τομεακή προσέγγιση ισοζυγίου* και βασίζεται στον κανόνα της λογιστικής ότι το δημόσιο έλλειμμα (ή πλεόνασμα) πρέπει να αντισταθμίζεται ακριβώς από το πλεόνασμα (ή έλλειμμα) στον μη κυβερνητικό τομέα. Ο μη κυβερνητικός τομέας αποτελείται από τους ιδιωτικούς εγχώριους και εξωτερικούς τομείς. Έτσι, μία γενικότερη παρατήρηση είναι ότι το άθροισμα των τομεακών ισοζυγίων είναι μηδέν όταν εξετάζουμε τους κυβερνητικούς, τους ιδιωτικούς εγχώριους και τους εξωτερικούς τομείς.

Εάν ένας τομέας δαπανά περισσότερο από το εισόδημά του, τουλάχιστον ένας από τους άλλους πρέπει να δαπανά λιγότερο από το εισόδημά του, διότι για την οικονομία στο σύνολό της, το σύνολο των δαπανών πρέπει να ισούται με το σύνολο των εσόδων ή του εισοδήματος. Αν και δεν υπάρχει κάτι που να ορίζει ότι σε έναν τομέα πρέπει να υπάρχει ισορροπία μεταξύ των δαπανών και των εσόδων του, το πλαίσιο των εθνικών λογαριασμών δείχνει ότι στο σύστημα στο σύνολό του η ισορροπία οφείλει να υπάρχει. Συχνά, όμως, αλλά όχι πάντα, ο εγχώριος ιδιωτικός τομέας έχει πλεόνασμα (δαπανά λιγότερα από το εισόδημά του). Με αυτό τον τρόπο συσσωρεύει καθαρό οικονομικό πλούτο. Η συνολική αποταμίευση του εγχώριου ιδιωτικού τομέα (ή αλλιώς το πλεόνασμα) είναι μια διαρροή από τον συνολικό κύκλο των δαπανών που πρέπει να συνδυαστεί με μια ένεση δαπανών από άλλον τομέα. Το έλλειμμα του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών (ο λογαριασμός του εξωτερικού τομέα) είναι μια άλλη διαρροή που στραγγίζει την εγχώρια ζήτηση. Ένα έλλειμμα του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών εμφανίζεται όταν η εγχώρια οικονομία δαπανά περισσότερο στο εξωτερικό από ό,τι οι ξένοι δαπανούν στην εγχώρια οικονομία. Οι έννοιες αυτές αναπτύσσονται πλήρως στο Κεφάλαιο 6.

Εδώ είναι χρήσιμο να γίνει μια διαφοροποίηση μεταξύ αποθέματος και ροής. Η τελευταία αποτελεί ένα μέγεθος ανά χρονικό διάστημα. Για παράδειγμα, οι δαπάνες είναι πάντα μία ροή νομίσματος ανά περίοδο (τα νοικοκυριά, λόγω χάρη, μπορεί να έχουν δαπανήσει 100 δισεκατομμύρια δολάρια κατά τους πρώτους τρεις μήνες του 2018). Από την άλλη πλευρά, το απόθεμα μετριέται σε ένα χρονικό σημείο. Για παράδειγμα, ο οικονομικός πλούτος ενός φοιτητή θα μπορούσε να αποτελείται από έναν καταθετικό λογαριασμό σε μια τοπική τράπεζα, με ένα υπόλοιπο 1.000 δολαρίων την 1η Ιανουαρίου 2018. Θα εξηγήσουμε τα αποθέματα και τις ροές με περισσότερες λεπτομέρειες στα Κεφάλαια 4 και 6.

Το πλαίσιο των τομεακών ισοζυγίων δείχνει ότι το τομεακό έλλειμμα (μία ροή ετησίως, ως πούμε) συσσωρεύεται ως θέμα της λογιστικής σε χρηματοοικονομικό χρέος (ένα απόθεμα). Από την άλλη πλευρά, μία σειρά τομεακών πλεονασμάτων συσσωρεύονται σε χρηματοοικονομικό περιουσιακό στοιχείο, το οποίο είναι επίσης ένα απόθεμα. Συνεπώς, η ΜΜΤ βασίζεται σε μια προσέγγιση που είναι γνωστή στη μακροοικονομική ως συνεκτική προσέγγιση αποθεμάτων-ροών, σύμφωνα με την οποία όλες οι ροές και τα αποθέματα που προκύ-

πουν υπολογίζονται με έναν διεξοδικό τρόπο. Η αποτυχία να τηρηθεί η συνεκτική προσέγγιση των αποθεμάτων-ροών μπορεί να οδηγήσει σε εσφαλμένα αναλυτικά συμπεράσματα και κακό πολιτικό σχεδιασμό.

Από τη σκοπιά των επιλογών της δημοσιονομικής πολιτικής, μία σημαντική πτυχή της συνεκτικής προσέγγισης των αποθεμάτων-ροών που θα εξηγηθεί αναλυτικά στο Κεφάλαιο 6 είναι ότι η ροή των δαπανών ενός τομέα ισούται με τη ροή των εσόδων του σε συνδυασμό με τις αλλαγές στο οικονομικό του ισοζύγιο (απόθεμα περιουσιακών στοιχείων).

Αυτό το βιβλίο θα δείξει ότι μια χώρα μπορεί να έχει έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μόνο εάν ο υπόλοιπος κόσμος θέλει να συσσωρεύσει χρηματοπιστωτικές απαιτήσεις από το κράτος αυτό (οικονομικό χρέος). Το πλαίσιο της ΜΜΤ επίσης δείχνει ότι για τις περισσότερες κυβερνήσεις δεν υπάρχει κανένας κίνδυνος αθέτησης όσον αφορά το δημόσιο χρέος, και ως εκ τούτου, μια τέτοια κατάσταση είναι «βιώσιμη» και δε θα πρέπει να ερμηνευτεί ως ανεπιθύμητη. Κάθε αξιολόγηση της δημοσιονομικής κατάστασης μιας χώρας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη υπό το πρίσμα της χρησιμότητας του προγράμματος δαπανών της κυβέρνησης στην επίτευξη των εθνικών κοινωνικοοικονομικών στόχων της. Αυτό είναι που ο Abba Lerner (1943) ονόμασε προσέγγιση της **λειτουργικής χρηματοδότησης**. Αντί να υιοθετήσει κάποιο επιθυμητό δημοσιονομικό αποτέλεσμα (σχέση μεταξύ των δαπανών και των εσόδων της φορολογίας), η κυβέρνηση θα πρέπει να δαπανά και να φορολογεί με στόχο την επίτευξη αποτελεσμάτων που ορίζονται «λειτουργικά», όπως η πλήρης απασχόληση.

Σε θέματα ορολογίας, αποφεύγουμε τη χρήση του όρου «προϋπολογισμός» για να περιγράψουμε τα αποτελέσματα των δαπανών και της φορολογίας για μια κυβέρνηση-εκδότη νομίσματος. Αντ' αυτού, χρησιμοποιούμε τον όρο **δημοσιονομική ισορροπία**. Το δημοσιονομικό έλλειμμα μιας κυβέρνησης προκύπτει όταν οι δαπάνες της υπερβαίνουν τα έσοδα από τη φορολόγηση, ενώ ένα δημοσιονομικό πλεόνασμα προκύπτει όταν οι κρατικές δαπάνες είναι μικρότερες από τα έσοδα της φορολόγησης.

Η χρήση του όρου «προϋπολογισμός» για να περιγράψει τη δημοσιονομική ισορροπία επικαλείται την ιδέα ότι μια κυβέρνηση-εκδότης νομίσματος αντιμετωπίζει τους ίδιους οικονομικούς περιορισμούς όπως ένα νοικοκυριό όταν σχεδιάζει τον προϋπολογισμό του. Μια προσεκτική κατανόηση του νομισματικού συστήματος θα καταστήσει φανερό ότι η κυβέρνηση δεν είναι ένα «μεγάλο νοικοκυριό». Η κυβέρνηση μπορεί να δαπανήσει σταθερά πάνω από τα έσοδά της, διότι δημιουργεί το νόμισμα. Τα νοικοκυριά χρησιμοποιούν το νόμισμα που εκδίδεται από την κυβέρνηση και πρέπει να χρηματοδοτήσουν τις δαπάνες τους. Η πρόσβασή τους περιορίζεται από τις πηγές των διαθέσιμων πόρων, συμπεριλαμβανομένων εισοδημάτων από όλες τις πηγές, πωλήσεων περιουσιακών στοιχείων, καθώς και δανείων από εξωτερικούς φορείς. Ενώ τα νοικοκυριά πρέπει να αποταμιεύσουν (να δαπανούν λιγότερο από ό,τι κερδίζουν) για να δαπανήσουν περισσότερο στο μέλλον, οι κυβερνήσεις μπορούν να αγοράσουν ό,τι θέλουν, για όσο διάστημα υπάρχουν προϊόντα και υπηρεσίες προς πώληση στο νόμισμα που εκδίδουν.

Μία κυρίαρχη κυβέρνηση πρέπει να δαπανήσει προτού στη συνέχεια φορολογήσει ή δανειστεί. Ένα νοικοκυριό δεν μπορεί να δαπανά περισσότερα από τα έσοδά του επ' αόριστον,

διότι το συνεχόμενα αυξανόμενο ιδιωτικό χρέος δεν είναι βιώσιμο. Οι επιλογές του προϋπολογισμού που αντιμετωπίζει ένα νοικοκυριό είναι, λοιπόν, περιορισμένες και προλαμβάνουν το μόνιμο έλλειμμα. Μία κυβέρνηση-εκδότης νομίματος δεν μπορεί να περιορίζεται από τα έσοδα υπό την τεχνική έννοια, και μπορεί να αντέξει τα ελλείμματα επ' αόριστον χωρίς κίνδυνο φερεγγυότητας. Με άλλα λόγια, η δική μας εμπειρία στο θέμα του προσωπικού προϋπολογισμού δε δημιουργεί καμία γνώση που να είναι σχετική με την εξέταση των κρατικών θεμάτων. Αυτή η εναλλακτική αφήγηση, την οποία παρουσιάζουμε σε αυτό το βιβλίο, αναδεικνύει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μονοπωλίου νομίματος που έχει μια κυβέρνηση.

Τα δημοσιονομικά πλεονάσματα, τα οποία προκύπτουν όταν οι δαπάνες μιας κυβέρνησης είναι μικρότερες από το ποσό που αφαιρεί από την οικονομία μέσω της φορολογίας, δεν παρέχουν στις κυβερνήσεις μεγαλύτερη ικανότητα να ανταποκριθούν στις μελλοντικές ανάγκες, ούτε τα δημοσιονομικά ελλείμματα διαβρώνουν αυτή την ικανότητα. Οι κυβερνήσεις έχουν πάντα τη δυνατότητα να δαπανήσουν χρησιμοποιώντας τα δικά τους νομίματα.

Εν ολίγοις, τα πλεονάσματα του προϋπολογισμού αναγκάζουν τον μη κυβερνητικό τομέα να έχει έλλειμμα, και ο εγχώριος ιδιωτικός τομέας αναγκάζεται να συσσωρεύει ολοένα αυξανόμενα επίπεδα χρέους για να συντηρήσει τις δαπάνες του. Θα εξηγήσουμε γιατί αυτή είναι μια μη βιώσιμη στρατηγική ανάπτυξης και πώς τελικά ο εγχώριος ιδιωτικός τομέας είναι αναγκασμένος να μειώσει τα επίπεδα του επικίνδυνου χρέους του μέσω μεγαλύτερης αποταμίευσης. Η προκύπτουσα μείωση των μη κυβερνητικών δαπανών θα ενισχύσει την αρνητική επίδραση του δημοσιονομικού πλεονάσματος της κυβέρνησης επί του συνόλου των δαπανών.

Η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική

Τα δύο βασικά εργαλεία πολιτικής που επηρεάζουν την πλευρά της οικονομίας που ονομάζεται ζήτηση, ή δαπάνη, είναι η νομισματική και η δημοσιονομική πολιτική.

Η δημοσιονομική πολιτική αντιπροσωπεύεται από τις δαπάνες και τις φορολογικές επιλογές που κάνει μία κυβέρνηση (το «δημόσιο ταμείο»). Τα καθαρά αποτελέσματα της γενικής λογιστικής αυτών των αποφάσεων συνοψίζονται περιοδικά με ανακοινώσεις της δημοσιονομικής θέσης της κυβέρνησης. Η δημοσιονομική πολιτική είναι ένα από τα σημαντικότερα μέσα με τα οποία η κυβέρνηση προσπαθεί να επηρεάσει τη συνολική δαπάνη στην οικονομία και να επιτύχει τους οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους της.

Αυτό το βιβλίο θα δείξει ότι ένα έθνος θα έχει μέγιστο δημοσιονομικό χώρο (δηλαδή την ικανότητα της κυβέρνησης να χρησιμοποιήσει τα εργαλεία της δημοσιονομικής πολιτικής της, τη δαπάνη και τη φορολογία):

- αν λειτουργεί με εθνικό νόμισμα: δηλαδή, ένα νόμισμα που εκδίδεται από την κυρίαρχη κυβέρνηση και η αξία του δεν είναι συνδεδεμένη με ξένα νομίσματα και
- αν αποφεύγει να υποστεί το χρέος σε ξένο νόμισμα ή να διασφαλίσει το χρέος των εγχώριων φορέων σε ξένο νόμισμα (επιχειρήσεις, νοικοκυριά και τα χρέη του κράτους, της επαρχίας ή της πόλης).

Υπό αυτές τις συνθήκες, η εθνική κυβέρνηση μπορεί πάντα να αντέξει οικονομικά να αγοράσει οτιδήποτε είναι διαθέσιμο προς πώληση στο δικό της νόμισμα. Αυτό σημαίνει ότι αν υπάρχουν μη χρησιμοποιημένοι πόροι, η κυβέρνηση μπορεί πάντα να τους θέσει σε παραγωγική χρήση μέσω της χρήσης της δημοσιονομικής πολιτικής. Για να το θέσουμε όσο πιο απλά γίνεται, αυτό σημαίνει ότι αν υπάρχουν άνεργοι εργάτες οι οποίοι είναι πρόθυμοι να εργαστούν, μία κυρίαρχη κυβέρνηση μπορεί να αντέξει οικονομικά να τους προσλάβει για την εκτέλεση χρήσιμου έργου υπέρ του δημοσίου συμφέροντος. Όπως έχουμε σημειώσει, από την άποψη μακροοικονομικής απόδοσης, πρωταρχικός στόχος της δημόσιας πολιτικής είναι να αξιοποιήσει πλήρως τους διαθέσιμους πόρους. Υπό αυτές τις βέλτιστες συνθήκες, η κυβέρνηση δεν είναι περιορισμένη από τα έσοδα, που σημαίνει ότι δεν αντιμετωπίζει τους χρηματοδοτικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζει ένα ιδιωτικό νοικοκυριό ή μια επιχείρηση στη διαμόρφωση αποφάσεων για τις δαπάνες τους.

Σε μία οικονομία η κεντρική τράπεζα είναι υπεύθυνη για την άσκηση της νομισματικής πολιτικής, η οποία συνήθως περιλαμβάνει τη ρύθμιση της βραχυπρόθεσμης πολιτικής για το επίπεδο επιτοκίων στο οποίο στοχεύει. Από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 το πεδίο εφαρμογής της νομισματικής πολιτικής έχει διευρυνθεί σημαντικά και οι εξελίξεις αυτές θα εξεταστούν στο Κεφάλαιο 23.

Οι συνηθισμένοι ρόλοι της κεντρικής τράπεζας περιλαμβάνουν όχι μόνο την άσκηση της νομισματικής πολιτικής μέσω του διατραπεζικού επιτοκίου δανεισμού, αλλά και τη λειτουργία του μηχανισμού διατραπεζικής εκκαθάρισης (έτσι ώστε οι τραπεζικές επιταγές να εκκαθαρίζονται μεταξύ των τραπεζών), καθώς και τη λειτουργία της ως δανειοδότη τελευταίας προσφυγής (για να σταματήσει μια μαζική απόσυρση καταθέσεων) και ως ρυθμιστή κι επόπτη των τραπεζών.

Η ΜΜΤ θεωρεί ότι οι λειτουργίες του δημόσιου ταμείου και της κεντρικής τράπεζας είναι μέρος αυτού που ονομάζεται **ενοποιημένος δημόσιος τομέας**. Πολλά εγχειρίδια παρουσιάζουν στους φοιτητές την κεντρική τράπεζα ως ανεξάρτητη από την κυβέρνηση. Το μακροοικονομικό υπόδειγμα της ΜΜΤ θα αποδείξει πως για να λειτουργήσει ομαλά το νομισματικό σύστημα, είναι αδύνατο η κεντρική τράπεζα να λειτουργεί ανεξάρτητα από το δημόσιο ταμείο.

Επιπτώσεις της πολιτικής της ΜΜΤ για τα κυρίαρχα έθνη

Η ΜΜΤ παρέχει ένα ευρύ θεωρητικό πλαίσιο με βάση την αναγνώριση ότι τα συστήματα εθνικών νομισμάτων είναι στην πραγματικότητα κρατικά μονοπώλια *αυτά καθ' εαυτά* και ότι η επιβολή φόρων σε συνδυασμό με την ανεπαρκή δημόσια δαπάνη δημιουργούν ανεργία.

Θα αναπτυχθεί μια κατανόηση αυτού του σημείου για να επιτρέψει στον φοιτητή να εκτιμήσει τον ρόλο που μπορεί να παίξει η κυβέρνηση στη διατήρηση της σχεδόν καθολικής διπλής εντολής της σταθερότητας των τιμών και της πλήρους απασχόλησης. Ο φοιτητής θα μάθει ότι η κυβέρνηση, κατά τον σχεδιασμό της δημοσιονομικής πολιτικής της, διαθέτει δύο γενικές προσεγγίσεις ως προς τον έλεγχο του πληθωρισμού.

Και οι δύο προσεγγίσεις βασίζονται στην έννοια του **ρυθμιστικού αποθέματος** για τον έλεγχο των τιμών. Θα εξετάσουμε τις διαφορές μεταξύ της χρήσης:

- α. *ρυθμιστικού αποθέματος για την ανεργία*: Η νεοκλασική προσέγγιση, η οποία περιγράφει την τρέχουσα πολιτική ορθοδοξία, επιδιώκει να ελέγχει τον πληθωρισμό μέσω της χρήσης των υψηλών επιτοκίων (αυστηρή νομισματική πολιτική) και της περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής (λιτότητα), και οδηγεί σε ένα ρυθμιστικό απόθεμα για την ανεργία. Στα Κεφάλαια 17 και 18 οι φοιτητές θα μάθουν ότι αυτή η προσέγγιση είναι πολύ δαπανηρή και ότι αποτελεί έναν αναξιόπιστο στόχο για τους φορείς χάραξης πολιτικής που επιδιώκουν να τη χρησιμοποιήσουν ως μέσο για τον έλεγχο του πληθωρισμού· και
- β. *ρυθμιστικού αποθέματος για την απασχόληση*: Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η κυβέρνηση εκμεταλλεύεται τη δημοσιονομική ικανότητά της, η οποία είναι εγγενής στην ιδιότητά της ως εκδότη νομίσματος, για να δημιουργήσει ένα ρυθμιστικό απόθεμα απασχόλησης. Στη MMT αυτό ονομάζεται προσέγγιση της **εγγυημένης απασχόλησης (job guarantee – JG)** για την πλήρη απασχόληση και τη σταθερότητα των τιμών. Αυτό το υπόδειγμα, το οποίο θεωρείται από τη MMT ως η ανώτερη επιλογή ρυθμιστικού αποθέματος, εξηγείται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 19.

Το μακροοικονομικό πλαίσιο της MMT δείχνει ότι μια ανώτερη χρήση της υποτονικότητας της αγοράς εργασίας που είναι αναγκαία για την επίτευξη της σταθερότητας των τιμών είναι η εφαρμογή ενός προγράμματος απασχόλησης για εκείνους που είναι κατά τ' άλλα άνεργοι, κάτι το οποίο αγκιστρώνει το γενικό επίπεδο των τιμών στην τιμή των εργαζόμενων μισθωτών αυτού του (για την ώρα μη χρησιμοποιούμενου) αποθέματος, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να οδηγήσει σε χρήσιμη παραγωγή με θετικές επιδράσεις στο κομμάτι της προσφοράς.

Συμπέρασμα

Σε αυτό το κεφάλαιο τονίστηκε ότι η οικονομική επιστήμη είναι μία κοινωνική επιστήμη που μελετά την «οικονομική ζωή». Ορίσαμε την οικονομία ως το κομμάτι της κοινωνικής οργάνωσης που είναι υπεύθυνο για την παροχή των υλικών μέσων επιβίωσης: τροφή, ένδυση, στέγη και ούτω καθεξής. Ωστόσο, η οικονομία είναι πάντα ενσωματωμένη στην κοινωνική οργάνωση ως σύνολο, επηρεάζοντας και επηρεαζόμενη από τον πολιτισμό της.

Δεν υπάρχει ένας «σωστός» τρόπος για να δει κανείς την οικονομική επιστήμη. Οι οικονομικές θεωρίες, καθώς και οι ίδιοι οι οικονομολόγοι, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κύριες προσεγγίσεις: την ορθόδοξη, νεοκλασική προσέγγιση και την ετερόδοξη, κεϋνσιανή/θεσμική/μαρξιστική προσέγγιση. Θα δούμε ότι οι συστάσεις δημόσιας πολιτικής που προκύπτουν από καθεμιά από αυτές τις δύο προσεγγίσεις είναι αρκετά διαφορετικές, επειδή βασίζονται σε πολύ διαφορετικές απόψεις ως προς το πώς λειτουργεί η οικονομία. Η ετερό-

δοξη προσέγγιση, για παράδειγμα, οραματίζεται έναν πιο σημαντικό ρόλο που μπορεί να παίξει μια κυβέρνηση προκειμένου να διασφαλίσει ότι η οικονομία προάγει το δημόσιο συμφέρον. Στο κεφάλαιο αυτό συζητήθηκαν ευρέως οι κοινοί στόχοι της δημόσιας πολιτικής, όπως απαριθμούνται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, πολλοί από τους οποίους έχουν σχέση με οικονομικά ζητήματα, όπως το δικαίωμα στην εργασία.

Τέλος, το κεφάλαιο αυτό όρισε ότι το πεδίο εφαρμογής της μακροοικονομικής είναι η μελέτη των συνολικών αποτελεσμάτων της οικονομικής συμπεριφοράς. Εισήχθη η προσέγγιση της σύγχρονης νομισματικής θεωρίας (MMT) και διακρίθηκε από άλλες προσεγγίσεις στη μακροοικονομική, διότι θέτει τις νομισματικές ρυθμίσεις στο κέντρο της ανάλυσης. Συγκεκριμένα, **η MMT δίνει έμφαση στα εθνικά νομίσματα και στις συνέπειες της πολιτικής που απορρέουν από την ικανότητα μιας εθνικής κυβέρνησης να εκδώσει το δικό της νόμισμα.** Πρόκειται για θέμα στο οποίο θα επανερχόμαστε σε όλο αυτό το κείμενο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Lerner, A. (1943). “Functional Finance and the Federal Debt”, *Social Research*, 10 (1), 38-51.
- Samuelson, P. (1947). *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ηνωμένα Έθνη (1948). Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών, 10 Δεκεμβρίου 1948, διαθέσιμο στο: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf (πρόσβαση στις 22 Δεκεμβρίου 2019).

Σημειώσεις

1. Σημειώστε ότι η προσέγγιση που ακολουθείται σε αυτό το κείμενο, η σύγχρονη νομισματική θεωρία, εμπίπτει στο πεδίο της ετερόδοξης προσέγγισης. Στην πραγματικότητα, στηρίζεται πάνω στα θεμέλια πολλών ετερόδοξων παραδόσεων.
2. Μια προειδοποίηση είναι απαραίτητη εδώ. Πολλοί από αυτούς που αυτοαποκαλούνται «κεϋνσιανοί», καθώς και η προσέγγιση που παρουσιάζεται συχνά στα εγχειρίδια οικονομικής επιστήμης ως «κεϋνσιανή θεωρία», δεν είναι ετερόδοξοι. Βρίσκονται πολύ πιο κοντά στη νεοκλασική προσέγγιση. Πράγματι, ένας από τους ιδρυτές της ορθόδοξης μακροοικονομικής θεωρίας, ο Paul Samuelson (1947), την ονόμασε «νεοκλασική σύνθεση» για να υποδείξει ότι ενώ τα θεμέλια είναι νεοκλασικά, κάποιες από τις ιδέες του Keynes είναι «συντεθειμένες» ή μπολιασμένες στην εν λόγω βάση. Οι ετερόδοξοι οπαδοί του Keynes υποστηρίζουν ότι τέτοια ενσωμάτωση δεν είναι δυνατή. Θα επανεξετάσουμε αυτά τα θέματα με περισσότερη λεπτομέρεια στο Κεφάλαιο 27.

Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα www.macmillanihe.com/mitchell-macro για πρόσθετο υλικό, συμπεριλαμβανομένων βίντεο από τον συγγραφέα, εγχειριδίου εισηγητή, επεξεργασμένων παραδειγμάτων, ερωτημάτων από διαλέξεις, επιπρόσθετων βιβλιογραφικών αναφορών, των δεδομένων που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή διαφόρων γραφημάτων στο κείμενο αυτό, και άλλα.